

Indicadors participatius
de Sobirania Alimentària a Catalunya

resum de l'informe

ARRAN DE TERRA

Associació Entrepobles &
Institut d'Economia Ecològica i
Ecologia Política

LLICÈNCIA CREATIVE COMMONS
Reconeixement_No Comercial_CompartirIgual

No es permet un ús comercial de l'obra original ni de les possibles obres derivades, la distribució de les quals s'ha de fer amb una llicència igual a la que regula l'obra original.

Reconeixement: En qualsevol explotació de l'obra autoritzada per la llicència caldrà reconèixer l'autoria.

No Comercial: L'explotació de l'obra queda limitada a usos no comercials.

Compartir Igual: L'explotació autoritzada inclou la creació d'obres derivades sempre que mantinguin la mateixa llicència en ser divulgades.

Autoria: Marc Badal, Rosa Binimelis, Gonzalo Gamboa, Maria Heras, Guillem Tendero

Impressió: El Tinter, SAL

Empresa certificada ISO 9001, ISO 14001 i EMAS

Tel.: 93 357 00 50 · 93 357 06 04 · Fax: 93 357 02 66

www.eltinter.com

Dipòsit legal: B. 27177-2011

Arran de terra

Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya

Resum de l'informe

Associació Entrepobles

Institut d'Economia Ecològica i Ecologia Política

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència.

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament

Introducció	07
El sistema alimentari mundial	11
El reclam de la Sobirania Alimentària	17
El sistema alimentari català	25
La Sobirania Alimentària en el context català	37
Situació actual del sistema alimentari català	41
El moviment català per la Sobirania Alimentària	57
Cronograma del Moviment català per la Sobirania Alimentària	68
Bibliografia	71

El reclam de la Sobirania Alimentària s'estén arreu del planeta. Cada vegada són més les veus que reivindiquen canvis profunds en el sistema alimentari, i les experiències que tracten de posar en pràctica noves maneres de produir i distribuir els aliments es consoliden i proliferen.

Es tracta d'un moviment que aglutina organitzacions pageses i de consum crític, grups de recerca i col·lectius que treballen per aturar les injustícies socials i els impactes ecològics generats pel model de producció agrària industrial i pel sistema de comerç capitalista.

Una aliança internacional que mica en mica va arrelant a nous territoris. I entre aquests, Catalunya.

D'un temps ençà, la noció de Sobirania Alimentària ha esdevingut un element destacat en el discurs dels moviments socials catalans, però fins ara no s'havia dut a terme una reflexió col·lectiva mínimament estructurada al voltant de com es tradueixen les crítiques i les propostes del paradigma de la Sobirania Alimentària en el nostre context.

Aquest era, precisament, l'objectiu de la recerca que durant els últims tres anys ha realitzat l'Institut d'Economia Ecològica i Ecologia Política (IEEEP) juntament i a encàrrec d'Entrepobles.

Un procés que pretenia aterrar al context català un concepte que ha estat definit a escala mundial però que, necessàriament, adopta diferents matisos quan s'aplica a un àmbit més local. Calia, doncs, concretar i fer operatiu el concepte "Sobirania Alimentària de Catalunya", i l'estratègia adoptada ha estat la definició d'una sèrie d'atributs que caracteritzen el concepte, i una bateria d'indicadors que haurien de permetre avaluar l'estat en què es troben els diferents atributs i les tendències que presenten.

Per tant, després d'una primera fase durant la qual es va definir de forma detallada i sistematitzada la noció "Sobirania Alimentària de Catalunya", la recerca s'ha orientat a avaluar els indicadors de Sobirania Alimentària per tal de fer una anàlisi de l'actual situació del sistema alimentari català.

La recerca també pretenia esdevenir una eina de reflexió col·lectiva a disposició del moviment català per la Sobirania Alimentària. És per això que es va plantejar des d'un principi un procés participatiu que donés lloc a un debat entre diferents persones vinculades al moviment i que valorés els seus coneixements i les seves experiències com una font de coneixement vàlida. Mitjançant entrevistes, sessions de treball conjuntes i consultes puntuals, s'ha construït el marc de referència que ha servit de base per al desenvolupament i l'avaluació dels indicadors de Sobirania Alimentària. Certament, en algunes qüestions s'ha comptat amb l'ajuda de persones i institucions alienes al moviment, però la definició dels atributs i dels indicadors que caracteritzen la Sobirania Alimentària a Catalunya ha estat fruit d'un treball col·lectiu.

La reivindicació i les propostes de la Sobirania Alimentària no poden desvincular-se dels moviments socials que les promouen. Per aquest motiu, a banda d'analitzar la situació actual del sistema alimentari català, també s'han abordat diferents aspectes relacionats amb el moviment que reivindica i construeix la Sobirania Alimentària a casa nostra. Una sèrie de qüestions que també han quedat reflectides en atributs i indicadors i que poden contribuir a la reflexió sobre les potencialitats i les limitacions que presenten els projectes i les experiències que sorgeixen des d'aquest moviment emergent.

Els fruits d'aquesta recerca poden consultar-se a l'informe "Arran de terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya" (www.ieeep.org/sobirania-alimentaria). Un document que pot en-

tendre's com una eina de consulta sobre l'estat de la Sobirania Alimentària a Catalunya i que, esperem, resulti d'interès i utilitat a les persones que d'alguna manera o altra donen vida al moviment català per la Sobirania Alimentària.

El resum que aquí presentem tan sols pretén donar a conèixer els continguts més destacats de l'informe i, d'aquesta manera, contribuir a que el reclam de la Sobirania Alimentària segueixi escampant-se i ressoni amb una mica més de força.

La primera dècada del s.XXI clausura l'últim cicle d'eufòria capitalista durant el qual s'ha consolidat la mundialització del sistema econòmic i la mercantilització de pràcticament tots els àmbits de la vida social. Un procés impulsat per una sèrie d'actors que veuen representats els seus interessos en institucions com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, l'Organització Mundial del Comerç o els governs de les principals potències estatals, i que no han deixat de treballar per tal de reforçar la concentració de poder a tots els nivells (econòmic, financer, polític, mediàtic, científico-tècnic, militar,...).

D'un temps ençà, però, l'opinió pública es troba emmetzinada pel fantasma de la Crisi. Una anomalia que segons els portaveus oficials no és res més que un sotrac passatger causat per la desmesurada ambició de certs banquers i especuladors bursàtils, que haurien estirat més el braç que la màniga. Un període d'impas que, paradoxalment, serà superat a través dels mateixos mecanismes que l'han generat, i sobre el que tan sols es discuteixen quines són les mesures econòmiques més

adients per tal de redreçar-lo.

Així doncs, el discurs institucional escamoteja la reflexió sobre les causes profundes de l'actual situació i sobre l'abast planetari, no ja d'una crisi financera, sinó d'una crisi multidimensional que afecta les bases materials de la civilització industrial. L'esgotament dels combustibles fòssils, sense els quals el món que coneixem no seria possible, i les greus conseqüències ecològiques derivades del sistema de producció, distribució i consum de mercaderies, plantegen preguntes, reptes i decisions molt més complexes que no pas les que planteja una simple astènia primaveral de l'economia capitalista.

Certament, el futur ens interpel·la amb insistència, però difícilment podem plantejar-nos encarar amb garanties allò que encara ha d'esdevenir si ni tan sols hem començat a resoldre alguns dels "problemes tècnics" més dramàtics que enfosqueixen el present: l'augment sense aturador de les desigualtats socials, la pobresa, l'alienació, la vulneració dels drets humans més bàsics, la degradació de la fertilitat de les terres de conreu, o l'anomenada crisi alimentària global.

La Crisi alimentària global

Contra tot pronòstic, l'estiu del 2007, les qüestions relacionades amb l'agricultura i l'alimentació es situaren al centre de l'agenda política internacional. Els greus conflictes desencadenats per la manca d'aliments a diversos països d'Amèrica Llatina, Àfrica i Àsia feien saltar totes les alarmes. La gravetat de la situació, que s'ha anat repetint durant els anys següents, feia inexcusable posar novament sobre la taula, mai tan ben dit, el problema de la fam i el dret a l'alimentació.

Les agències, organismes i institucions internacionals relacionades amb el desenvolupament, l'agricultura i l'alimentació, entre elles l'ONU, des d'un primer moment han declarat que els fets ocorreguts es devien a una desafortunada conjuntura en la que havien coincidit causes meteorològiques, per definició imprevisibles, com inundacions i sequeres que afectaren les collites d'alguns dels principals països productors, amb un seguit de causes econòmiques relacionades a processos dinàmics, en certa manera també imprevisibles, i en bona mesura independents l'un de l'altre: l'augment del preu del petroli que comporta l'augment del preu dels costos de producció, transformació, transport i distribució d'aliments; el ràpid auge que experimentava el conreu d'agrocombustibles; l'augment del consum de carn i els canvis en la dieta d'importants sectors de població en

L'any 1996, en el marc dels anomenats "Objectius del Mil·lenni", l'ONU adoptava el compromís de reduir a la meitat, en el plaç de vint anys, els 830 milions de persones que aleshores patien fam.

1996
830 milions de persones

2016
415 milions de persones

2010
925 milions de persones

Algunes previsions estimen que per a l'any 2025, la quantitat de persones privades del dret bàsic a alimentar-se pot ascendir fins als 1.200 milions

2025
1.200 milions de persones

determinats països d'Amèrica Llatina i Àsia (sobretot la Xina i l'Índia); i per últim, la irrupció als mercats financers-especulatius internacionals d'un nou producte estrella: les matèries primeres agràries. En contraposició a la tesi de les “causes conjunturals” de la crisi alimentària iniciada l'any 2007 i a les solucions esgrimides des de les institucions intergovernamentals per tal de superar-la (una major liberalització del mercat agroalimentari i la intensificació de la modernització agrícola), un ampli ventall d'organitzacions camperoles, investigadors/es i organitzacions de la societat civil relacionades amb l'agricultura i l'alimentació coincideixen en assenyalar que aquests episodis són tan sols la punta de l'iceberg d'una crisi alimentària permanent. Reconeixen que els fenòmens esmentats, especialment la creació d'una veritable bombolla d'especulació financera entorn als productes agroalimentaris, juguen el seu paper en aquestes crisis, però afirmen que la crisi no és conjuntural sinó estructural.

Aquestes veus crítiques denuncien que la destrucció sistemàtica, per part dels governs i les institucions financeres internacionals, dels sistemes alimentaris dels països de la perifèria per tal d'articular un mercat agroalimentari mundial controlat per uns pocs, però molt poderosos, conglomerats transnacionals, és la veritable causa d'aquests episodis traumàtics i de tots els que presumiblement s'aniran repetint en un futur. No és casualitat, diuen, que pràcticament tots els actors empresarials de la cadena alimentària estiguin guanyant una fortuna amb la crisi alimentària (GRAIN, 2008), ni que les transnacionals que monopolitzen el subministrament d'insums per a la producció, la distribució d'aliments i el comerç mundial de gra, malgrat trobar-nos en un context de crisi econòmica mundial, hagin augmentat espectacularment els guanys i **segueixin superant els seus propis records de beneficis.**

A l'altra cara de la moneda, també es registren xifres milionàries i cada any es baten nous records. En aquest cas, però, les unitats de mesura no són milions de dòlars o d'euros sinó de persones famolenques i desnodrides.

La injusta distribució dels aliments és un problema ben arrelat a la història de les societats humanes, però al llarg de les últimes dècades ha assolit magnituds fins ara desconegudes. La forta expansió dels mercats internacionals d'aliments al llarg de la segona meitat del s.XX, que irònicament ha vingut acompanyada del ràpid augment dels rendiments agrícoles gràcies a l'ús massiu de combustibles fòssils i la seva “descendència” tecnològica, lluny de garantir l'abastiment alimentari a escala planetària, ha aguditzat el problema de forma espectacular¹.

L'any 1996, en el marc dels anomenats "Objectius del Mil·lenni", l'ONU adoptava el compromís de reduir a la meitat, en el plaç de vint anys, els 830 milions de persones que aleshores patien fam. Si bé es podria pensar que l'objectiu era poc ambiciós i gens "humanitari", doncs èticament l'únic objectiu assumible hauria de ser l'eradicació de la fam, el temps ha mostrat fins a quin punt n'era d'optimista: l'any 2010 s'estimava que en aquells moments 925 milions de persones patien fam, i es calculava que el nombre de persones que patien fam crònica superava en 95 milions la xifra de 1996 (FAO, 2010). Tenint en compte que a molts països empobrits els preus alimentaris segueixen sent més alts que abans de la crisi del 2007, i que les conseqüències del canvi climàtic i de l'imparable expansió dels agrocombustibles es traduiran en una important desaparició de sòl agrícola, algunes previsions estimen que per a l'any 2025, la quantitat de persones privades del dret bàsic a alimentar-se pot ascendir fins als 1.200 milions (ETC Group, 2008).

Aquest és el balanç de les cinc primeres dècades d'un model agroalimentari basat en la industrialització i en l'especialització d'una producció agrària que es destina cada vegada més als mercats internacionals, en la completa liberalització del comerç d'aliments i en la generalització d'un patró alimentari universal que respon a aquesta estructura productiva i mercantil.

Un model que sempre ha estat presentat pels qui l'han promogut com la millor estratègia per eradicar la fam al món, tot i que les evidències mai han deixat de mostrar que, efectivament, era la millor estratègia... per multiplicar els seus beneficis econòmics i el seu poder polític. Prova d'això és que els sectors de població més perjudicats pel sistema alimentari capitalista industrial són, precisament, aquells que es dediquen a la producció d'aliments; ja sigui als països empobrits, on la majoria de persones famolenques viuen al medi rural, o bé als països desenvolupats, on malgrat no produir-se les situacions dantesques del món rural africà, sud-americà o asiàtic, el sector primari passa per una situació extremadament crítica.

Els pagesos i les pageses són els que pateixen de forma més intensa i directa els "danys col·laterals" del sistema alimentari hegemònic, però no en són les úniques víctimes. Els greus impactes ambientals i els problemes sanitaris generats pel model industrial de producció d'aliments són qüestions que afecten al conjunt de la població. Per altra banda, tot i que des del cor d'una societat fonamentalment urbana com la nostra pot resultar fàcil oblidar-se'n, cadascú/na de nosaltres repeteix varies vegades al dia un acte quotidià sense el qual

la vida no seria possible i que ens vincula directament amb la realitat que viu el sector agrari i el món rural: alimentar-nos.

¹ Cal tenir en compte que malgrat haver-se triplicat la producció de cereals des dels anys 60, des d'aleshores la població mundial "només" s'ha duplicat.

La industrialització de les activitats agràries i la generalització del model agroalimentari capitalista no han estat processos inevitables ni espontanis. Tampoc han estat, ni de bon tros, processos recolzats o legitimats per les poblacions rurals que, suposadament, havien de ser-ne les principals beneficiades. Prova d'això és que les organitzacions que defensen els drets i els interessos de la petita pagesia arreu del món, s'han enfrontat a la seva imposició, i des de fa dècades venen denunciant les injustícies que se'n deriven.

Una de les tasques que han d'abordar aquestes organitzacions és la de rebatre i desmuntar el discurs de les institucions econòmiques i polítiques que controlen el sistema alimentari mundial (empreses multinacionals, institucions financeres, governs de les primeres potències), així com el d'aquelles que, des d'una posició aparentment "neutral", les recolzen (per exemple, la FAO i altres agències de l'ONU). Una anàlisi de la situació que amaga les arrels polítiques dels problemes relacionats amb el sistema alimentari i que redueix

el debat a l'àmbit de les mesures tècniques.

Un exemple paradigmàtic d'aquesta contaminació ideològica es produí mig segle enrere quan s'iniciava el procés d'industrialització de la producció agrícola. L'anomenada Revolució Verda, (que no tingué res a veure amb el que s'entén per revolucionari ni amb allò que actualment evoca el color verd), fou presentada pels seus promotors com una simple transferència tecnològica a escala planetària que incrementaria notablement els rendiments productius dels principals conreus i que, per tant, suposaria un gran pas per tal de reduir la fam al món. De fet, no es pot dir que els promotors de la Revolució Verda no consideressin important la millora de les condicions de vida als països més empobrits d'Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina, però el que aquests no acostumaven a explicar era que, precisament, l'objectiu de la Revolució Verda era fomentar el progrés tecnològic per tal d'esquivar la necessitat d'encarar un profund canvi institucional (Rosset i DeGrassi, 2003).

L'any 1974 la FAO defineix el concepte de Seguretat Alimentària com aquella situació en la qual **“totes les persones, en qualsevol moment, tenen accés a una alimentació sana, nutritiva i suficient per satisfer les necessitats i preferències alimentàries i portar a terme una vida activa i saludable”**. Sens dubte, es tracta d'un objectiu que ningú gosaria contradir, però tenint en compte que l'activitat de la FAO sempre ha estat lligada a la legalitat internacional i que mai s'ha enfrontat a la política econòmica capitalista, cal suposar que la via que proposa aquesta agència de l'ONU per tal d'assolir una fita tan lloable no és altra que seguir les receptes del neoliberalisme representat per institucions com l'OMC. L'absència de referències a qüestions polítiques en la definició de Seguretat Alimentària la converteix en la nova “fórmula màgica” proposada pels actors que controlen el sistema alimentari, no pas per a millorar la situació de violència, espoli, injustícia i vulnerabilitat que pateixen milions de persones (especialment a les zones rurals dels països empobrits), sinó per tal de millorar la seva pròpia imatge davant l'opinió pública.

Orígens i evolució del concepte de Sobirania Alimentària

En aquest context, des de mitjans dels anys 90, els camperols i les camperoles venen plantejant la necessitat de transformar de soca-rel el sistema alimentari mundial i, de retruc, la societat en el seu conjunt, per tal d'acabar amb la fam i la pobresa, i contribuir des de

l'àmbit agroalimentari a alleugerir la crisi multidimensional contemporània. Un plantejament polític formulat a través d'una proposta de desenvolupament humà i d'un model agroalimentari basats en la solidaritat entre els pobles i en el seu dret a l'autodeterminació: la Sobirania Alimentària. Un concepte que va més enllà de la dimensió tècnica de la Seguretat Alimentària i que esdevé, per una banda, el marc polític d'una crítica a la lògica capitalista i les teories neoliberals aplicades al sistema alimentari, i per altra banda, el paradigma des del que es proposen nous models de desenvolupament rural, de gestió del territori o de producció, distribució i consum d'aliments. La noció de Sobirania Alimentària és definida l'any 1996 per la Vía Campesina, l'emergent "internacional camperola" que aplega més de 130 organitzacions de 60 països que donen veu als múltiples moviments populars de resistència a la modernització agrícola i a la globalització neoliberal protagonitzats per les comunitats indígenes i camperoles.

A finals dels anys 90, en plena efervescència de l'anomenat moviment anti-globalització, la reivindicació de la Sobirania Alimentària s'estén cap als moviments socials del Nord i en pocs anys esdevé un referent ineludible en el seu discurs. Aquest fet, entre altres conseqüències, ha comportat que aquella primera reivindicació, més centrada en l'àmbit productiu i rural dels països de la Perifèria ("dret a produir el propi aliment"), s'hagi anat ampliant amb les reflexions i les propostes d'àmbits tan diversos com el consum crític, el comerç just, la defensa dels drets humans, les lluites en defensa del territori, l'ecologisme, els moviments per la justícia ambiental, el feminisme, les lluites de les persones afectades per conflictes bèl·lics, etc. Aquestes aportacions enriqueixen la definició de Sobirania Alimentària amb noves dimensions (producció sostenible, prioritització del comerç local, participació democràtica en la presa de decisions polítiques, autogestió i independència dels pobles...) i la transformen en una proposta que no es restringeix a l'esfera de la producció d'aliments sinó que integra els diversos graons de la cadena alimentària (producció, distribució i consum). Un dels trets característics del discurs de la Sobirania Alimentària és el fet de situar a la petita pagesia en el centre de les polítiques públiques. En aquest sentit, un dels principals objectius de la Sobirania Alimentària és garantir la participació dels pagesos i les pageses en la presa de decisions i fomentar el seu empoderament.

El concepte de Sobirania Alimentària ha esdevingut un nou paradigma social i de desenvolupament basat en la producció ecològica, la relocalització de l'economia i la construcció de noves relacions socials lliures d'opressió i desigualtats (de gènere, entre pobles, grups

racials, classes socials i generacions), que actualment es presenta com una sòlida i necessària alternativa al model socio-econòmic hegemònic. La Sobirania Alimentària pot considerar-se, en resum, un marc polític per un model alternatiu de societat.

El moviment per la Sobirania Alimentària

Com s'ha comentat, el concepte de Sobirania Alimentària neix en el marc de la Vía Campesina, i de fet, aquest gran paraigües d'organitzacions camperoles segueix sent un dels pilars centrals del moviment. Tot i així, l'estructura actual del moviment és el resultat del treball conjunt d'aquestes organitzacions amb un gran nombre de col·lectius, tant del Nord com del Sud, que treballen en àmbits com la recerca, la sostenibilitat ambiental i social o la defensa dels drets humans.

Per altra banda, la creació d'aliances i xarxes ha jugat un paper clau en el desenvolupament del moviment global. En aquest sentit, l'any 2001 es crea el Comitè Internacional de Planificació per la Sobirania Alimentària (CIP), el qual aglutina un gran nombre d'organitzacions de la societat civil, ONG i moviments socials implicats en la defensa de la Sobirania Alimentària. Gràcies a la creació d'aquest tipus de xarxes, des de 1996 s'han anat organitzant diferents fòrums i trobades que esdevenen moments importants per al reforçament de les aliances i per a la construcció ideològica conjunta (Primer Fòrum Mundial de Sobirania Alimentària a l'Havana, Cuba, 2002; Segon Fòrum Mundial de Sobirania Alimentària a Nyéléni, Mali, 2007).

A l'hora de presentar de forma esquemàtica l'ampli ventall de crítiques i propostes incloses en el discurs de la Sobirania Alimentària, s'acostuma a parlar de diferents eixos d'acció comuns. Al Fòrum de l'Havana (2002) es plantejaren quatre grans eixos d'acció prioritaris: el dret a l'alimentació, l'accés als recursos productius, el caràcter agroecològic de la producció i els mercats locals. Posteriorment, fruit del debat constant en el sí del moviment s'han afegit quatre nous eixos d'acció conjunta: les qüestions de gènere, transgènics i agrocombustibles, joventuts camperoles i canvi climàtic.

El treball en xarxa dins el moviment internacional per la Sobirania Alimentària ha permès superar la falsa i imbuïda creença en que els mals de la pagesia del Nord es deuen fonamentalment a la competència deslleial que exerceixen els productors d'aliments del Sud, i viceversa. Per contra, des del prisma de la Sobirania Alimentària es

percep clarament que les causes dels problemes que pateix la pagesia dels països enriquits són les mateixes que provoquen la misèria dels camperols i les camperoles del Sud global: la liberalització dels mercats i la mercantilització de l'agricultura i l'alimentació, la privatització i l'acapament dels recursos naturals, l'essència corporativa i industrial del sistema alimentari hegemònic i el domini que sobre aquest exerceixen les grans transnacionals del sector en condicions de semimonopoli.

Aquesta perspectiva obre la possibilitat, probablement per primera vegada en la història, d'establir un front comú entre la pagesia de tot el món i els col·lectius que la recolzen, per tal d'oposar-se frontalment al reduït nombre d'institucions que, també per primera vegada, tenen el poder de subjugar el conjunt de la població mundial.

'La Sobirania Alimentària és el dret dels pobles a aliments nutritius i culturalment adequats, accessibles, produïts de forma sostenible i ecològica, i el seu dret a decidir el seu propi sistema alimentari i productiu. Això situa a aquells que produeixen, distribueixen i consumeixen aliments en el cor dels sistemes i polítiques alimentàries, per sobre de les exigències dels mercats i de les empreses. Defensa els interessos de, i inclou a, les futures generacions. Ens ofereix una estratègia per resistir i desmantellar el comerç lliure i corporatiu i el règim alimentari actual, i redreçar els sistemes alimentaris, agrícoles, pecuaris i de pesca per a que passin a estar gestionats pels productors i productores locals. La Sobirania Alimentària dóna prioritat a les economies locals i als mercats locals i nacionals, i atorga el poder a la pagesia i a la agricultura familiar, la pesca artesanal i el pastoreig tradicional, i col·loca la producció alimentària, la distribució i el consum sobre la base de la sostenibilitat mediambiental, social i econòmica. La Sobirania Alimentària promou el comerç transparent, que garanteix ingressos dignes per tots els pobles, i els drets dels i les consumidores per controlar la seva pròpia alimentació i nutrició. Garanteix que els drets d'accés i la gestió de la nostra terra, dels nostres territoris, les nostres aigües, les nostres llavors, els nostres ramats i la biodiversitat estiguin en mans d'aquells/es que produïm els aliments. La Sobirania Alimentària suposa noves relacions socials lliures d'opressió i desigualtats entre els homes i dones, pobles, grups racials, classes socials i generacions.'

(Conferència de Nyéléni, Mali, 2007)

[Principals dimensions]	[Principals crítiques]
Dret a l'alimentació	Dificultat d'accés als aliments fomentada pel sistema econòmic neoliberal.]
Accés als recursos	Distribució i accés als recursos injusta, pèrdua de control democràtic i creixent privatització.
Producció agroecològica	Pèrdua dels modes locals d'ús i de la biodiversitat, marginalització de la pagesia.
Comerç i mercats locals	Liberalització del comerç, poder i control de l'OMC i d'altres institucions financeres internacionals, pràctiques de dumping, privatització de la vida.
Gènere	Marginalització de la dona en el món agrari i invisibilitat de la seva contribució a l'economia.
Transgènics i agrocombustibles	Falses solucions als problemes que es plantegen (erradicar la fam, canvi climàtic); dependència de la pagesia i altres conflictes a nivell ambiental, social i econòmic.
Joventuts camperoles	Marginalització, manca de perspectives de futur i fugida del jovent del camp.
Canvi climàtic	Influència del model agroalimentari dominant en el canvi climàtic; impactes greus i asimètrics del CC al món rural; injustícia socio-ambiental de les mesures proposades per les institucions; negoci de les transnacionals amb la crisi ambiental.

[Principals propostes]

Proporcionar els mitjans per garantir l'accés a una alimentació suficient, inoqua i culturalment acceptable i l'autonomia alimentària de la població.

Reforma agrària: descentralització de les terres, repartició justa de beneficis, accés als insums (llavors, terra, etc.), ús sostenible dels recursos.

Recuperació de la petita i mitjana agricultura familiar com a mitjà digne de subsistència i subministrament d'aliments, així com de protecció de la biodiversitat i els recursos genètics.

Polítiques de comerç equitatives que assegurin en primer lloc l'abastiment local i regional; democratització de les institucions financeres i retirada de l'OMC de l'alimentació; autonomia de productors i consumidors.

Reconeixement i valoració del paper de la dona en l'economia familiar; igualtat de participació i accés als recursos; fi de les asimetries de poder.

Retirada dels transgènics i de les polítiques que promouen el cultiu massiu d'agrocombustibles.

Organització assembleària; creació d'oportunitats per aquest col·lectiu.

Justícia social, ecològica i climàtica per tal de superar la crisi ambiental. Sobirania Alimentària com a paradigma front al canvi climàtic: agricultura sostenible, familiar i local com a estratègia.

Posant en pràctica la Sobirania Alimentària: ocupació de terres, bancs de llavors autogestionats, incorporació de coneixements tradicionals als sistemes productius, producció agroecològica, minimització de combustibles fòssils i residus, sistemes de certificació participativa, relació directa entre producció i consum, circuits curts de comercialització, mercats locals, comerç just, consum crític, cooperatives i grups de consumidors, combatre les injustícies de gènere dins de les organitzacions,...

La consolidació d'un sistema alimentari global és un fet. En qüestió de poques dècades el model industrial-capitalista de producció i distribució d'aliments ha viscut un creixement vertiginós, però, precisament, perquè és un fenomen tan recent, encara no ha tingut temps d'esborrar l'empremta històrica que ha modelat el paisatge social, ecològic i cultural de les diferents àrees rurals. Un procés inacabat que fins ara no ha pogut colonitzar el conjunt de la ruralitat ni integrar tota la producció alimentària².

Un únic sistema alimentari mundial que adopta, però, una configuració determinada per a cada territori, doncs es tracta d'un fenomen bàsicament econòmic que es construeix sobre un escenari geopolític determinat: el de finals del s.XX.

Per tant, a l'hora d'analitzar el sistema alimentari d'una regió, per exemple Catalunya, haurem de considerar quina era la situació en el moment que comença a imposar-se la lògica capitalista i la industrialització, quins antecedents polítics, econòmics i culturals havien

conduit fins aquella situació i, òbviament, quin ha estat el procés concret que ha seguit la modernització agrària.

També caldrà tenir en compte quina posició ocupa aquella regió en l'entramat geopolític mundial. En el nostre cas, Catalunya, així com la resta de països de l'Europa mediterrània, ocupa una posició que podríem definir com a "perifèria del Centre". Per tant, tot i no pertànyer al reduït grup dels països més privilegiats per l'actual ordre econòmic, les implicacions del model agroalimentari global no es tradueixen en situacions de fam i desnutrició com succeeix als països més empobrits. Tot i així, les conseqüències són importants i preocupants doncs han conduit al sector agrari català, com succeeix a la resta de països desenvolupats, a una situació extremadament crítica que planteja serioses amenaces a la seva continuïtat.

Fi de la societat pagesa

Les profundes transformacions que l'economia i la societat catalana han viscut al llarg del segle passat poden considerar-se un dels fenòmens més rellevants de la seva història. L'adveniment de la societat industrial ha comportat, entre moltes altres conseqüències, una dràstica reducció del pes econòmic de les activitats agràries en el conjunt de l'economia catalana. L'agricultura i la ramaderia deixaren de ser l'espina dorsal que vertebrava la vida social, cultural, econòmica i política d'una societat en la que la majoria de la població vivia al món rural i es dedicava a la producció d'aliments i matèries primeres agràries.

No sembla exagerat, doncs, parlar de la **fi de la societat pagesa** (Majoral, 2006). Un tipus d'organització social que havia desenvolupat formes específiques de relació amb el territori, així com una forma de veure el món i una mentalitat específiques que havien conformat l'estructura social i el curs de la història des de l'alta edat mitjana fins als nostres dies (Garrabou, 2006).

Les reformes polítiques liberals del s.XIX i les que s'intentaren aplicar durant la primera i la segona república, bastiren els fonaments jurídics i ideològics de la modernització agrària. A finals d'aquell segle l'adopció de noves tècniques productives i la importació dels primers fertilitzants minerals, obrien el camí cap a la futura industrialització agrària. Per altra banda, la progressiva integració als mercats internacionals de cereal obria el camí que conduiria a l'actual sistema alimentari globalitzat.

En aquells primers estadis del que acabaria esdevenint una agricultura industrial plenament mercantilitzada, ja es donaren dos episodis que anticipaven alguns dels aspectes més foscos d'un model de producció i distribució que encara trigaria mig segle en imposar-se. L'anomenada "crisi finisecular", causada per la davallada dels preus del gra als mercats internacionals, i la plaga de la fil·loxera, crònica d'un desastre anunciat que arruïnà per un temps el dinàmic sector vitivinícola català, foren dos sotrats econòmics que posaven en evidència els perills de la internacionalització dels mercats i de l'extrema especialització productiva. Malgrat aquests entrebancs, l'impuls de la modernització agrària es va mantenir gràcies a la iniciativa de grans propietaris emprenedors i al moviment associatiu i cooperatiu de la petita i mitjana pagesia, que tanta influència tingué en la incorporació de nous sistemes productius. Però l'esclat de la Guerra Civil i el model d'autarquia imposat durant la primera etapa del franquisme van interrompre momentàniament aquella tendència.

Els anys 1940 es caracteritzaren per una política de revenja i extermini, especialment virulenta al món rural, i per un model econòmic proper al botí de guerra. Per tal de garantir els privilegis dels grans propietaris rurals, l'Estat va blindar les fronteres i establí un ferm control sobre els preus i els salaris. Una mesura que situà gran part de la població en una situació d'extrema misèria alhora que permetia als estrats socials més poderosos i afins al règim dotar-se d'un capital i d'una capacitat financera que pocs anys després resultaria fonamental per desenvolupar el sector industrial (Morelló, 2004).

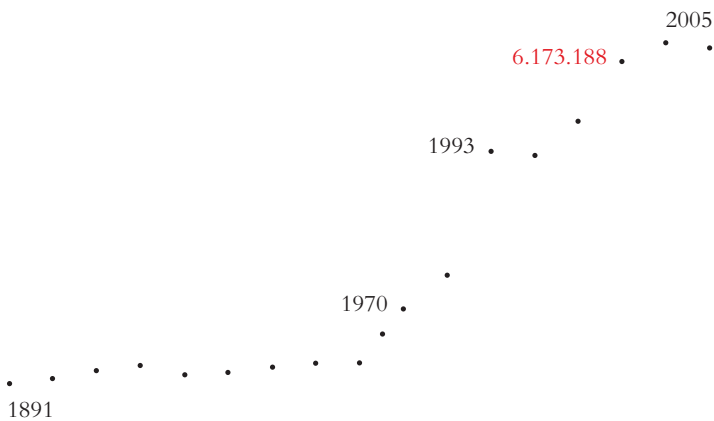
L'aplicació del Plan de Estabilización Económica de 1959 inaugura un període de canvis tan profunds que, en menys de tres dècades, aconseguiren esborrar quasi tots els elements que havien caracteritzat la societat rural tradicional. Un procés que podem considerar completat l'any 1986 amb l'ingrés a la Comunitat Econòmica Europea.

La multiplicitat de factors que entren en joc en la ràpida modernització de les activitats agràries dificulta l'intent d'establir relacions causals entre ells o identificar quins foren els més influents. L'embranchida que en aquells moments experimentava el capitalisme global a través de la generalització de la producció industrial i del consum de masses, marca les pautes econòmiques de l'època, però cal no perdre de vista que no foren tant les forces "cegues" del mercat sinó les forces vives de la indústria i de l'Estat les impulsores dels canvis estructurals en el sistema alimentari i de la incorporació de les tecnologies que generalment associem a la Revolució Verda (Pujol i Fernández, 2001).

Les mesures econòmiques introduïdes pel Plan de Estabilización i pels posteriors Planes de Desarrollo (1962 i 1975) jugaren un paper clau en l'obertura dels mercats i en el procés d'industrialització agrària. Com assenyala Naredo (1981), existeix una relació causal entre la funció de l'agricultura com a subministradora de mà d'obra a la indústria durant els anys 60 i 70, i l'augment de la funció de l'agricultura com a mercat per als nous productes industrials. En aquest sentit, durant els primers anys del "desarrollismo" franquista comença a incrementar-se la interconnexió i la interdependència entre el sector agrari i l'incipient sector industrial. El mercat de consums intermedis industrials -fertilitzants, plaguicides, maquinària,...-, que l'any 1941 representaven un 16% de les despeses a les explotacions agràries, comença a desenvolupar-se amb força. L'any 1955 aquest tipus de consums ja representaven un 40% de les despeses, i l'any 1975, amb un 59%, s'havien convertit en la despesa més important de les explotacions agràries (García Pascual, 1995).

La incorporació d'aquests béns industrials no tan sols generava una forta dependència econòmica respecte les empreses agroquímiques sinó que introduïa un nou tipus de dependència no menys rellevant: la dependència tecnològica. Fins aleshores els pagesos havien mantingut certa autonomia a l'hora de prendre les decisions relacionades amb la producció d'aliments, i controlaven el funcionament de les eines i els elements que utilitzaven. A partir d'aquell moment, però, **l'adopció dels "paquets tecnològics" de la Revolució Verda** (varietats d'alt rendiment, fertilitzants, plaguicides, maquinària, rec i crèdits) **desplaçava la presa de decisions des del camp al laboratori**. El pagès es convertia, en certa manera, en l'operari d'un sistema productiu dirigit i controlat per enginyers, genetistes i mecànics.

L'obertura a les importacions de gra juntament a les ajudes als cereals destinats a la producció de pinso i la instal·lació de multinacionals productores d'aquest producte clau per a la producció industrial, van anar cimentant les bases del futur boom de la ramaderia intensiva catalana. L'adopció dels patrons alimentaris de l'Europa nord-occidental provocà que els cereals, les llegums i les patates deixessin de ser la base de la dieta a mesura que s'incrementava el consum de productes d'origen animal (carn, llet, ous, peix fresc) i de determinats productes vegetals frescos com la fruita dolça (Cussó i Garrabou, 2007). Aquest augment de la demanda de productes ramaders, juntament a la millora de la xarxa de carreteres que permetia l'abastiment de pinsos i la distribució del producte a grans distàncies, expliquen la proliferació de granges intensives i el ràpid creixement del sector dels pinsos. **Entre 1955 i 1985 la producció del sector boví augmentà en un 400%**,

Caps de bestiar porcí, 1891_2007

García Pascual, F., 1995. "Ganadería, agroindustria y territorio. El desarrollo de la ganadería industrial en Cataluña en el s. XX", tesis doctoral, Lleida.

la de pollastres en un 7.000% i la de porcí en un 1.500% (Trepal i Vilaseca, 2008). En pocs anys, doncs, Catalunya es converteix en la primera regió ramadera d'Espanya, concentrant el major nombre de granges intensives d'engreix de vedells, porcs i pollastres.

El canvi en la dieta també comportà un augment de la demanda de productes pesquers, cosa que fomentà la tecnificació i l'augment de la capacitat productiva de les embarcacions. Un procés que ha seguit intensificant-se i que ha relegat la pesca artesanal a una situació marginal en el conjunt de la flota pesquera.

La integració de l'economia pagesa als mercats regionals i internacionals no és pas un fenomen recent. Sectors com el del vi i els aiguardents, o bé el del cànem, gaudiren d'una projecció internacional notòria ja als s.XVIII i s.XIX. Tot i així, un dels canvis més significatius de la modernització agrària de la segona meitat del s.XX ha estat la plena mercantilització de les economies pageses; unes economies que fins aquell moment, poc o molt, havien combinat la venda d'alguns productes (sobretot en mercats locals i regionals) amb la producció destinada a l'autoabastiment de la unitat familiar. La generalització de l'ús de fertilitzants, insecticides o herbicides, així com la creixent mecanització de les explotacions agràries coincidí amb l'eclosió de la producció industrial i el consum de masses. Dos fenòmens que contribuïren definitivament a la monetarització de l'economia pagesa. Certament, els pagesos duïen bastants anys afrontant certes despeses (entre elles els impostos) mitjançant els diners, però no és menys cert que a partir d'aquest període les necessitats d'ingressos en metàl·lic es tornen prioritàries.

La mercantilització i la monetarització de l'economia pagesa, forcen a les unitats familiars a especialitzar la producció i a intensificar-la a través de diferents estratègies. Una de les vies clàssiques d'intensificació agrícola és el pas d'una agricultura de secà a una de regadiu. Així, els grans embassaments que feren famosa la política hidràulica franquista són una peça clau de la moderna agricultura en zones com la Plana de Lleida, on el cultiu de la fruita dolça s'ha convertit en un dels més rendibles i competius del país.

A banda d'ampliar la superfície dels regadius (que a Catalunya representen un 25% de la superfície conreada), la via per antonomàsia d'intensificació de la producció agrària ha estat la mecanització. Un fenomen clau per entendre no només les transformacions tècniques de la producció sinó també el canvi de paradigma econòmic en el sector agrari i la crisi demogràfica i social que acabà de sentenciar la societat tradicional. La relació entre la mecanització agrària i el fenomen social conegut com a "èxode rural" és, com a mínim, com-

plexa. Per una banda, bastants autors argumenten que no es produí una mecanització significativa fins que els salaris agraris començaren a pujar sensiblement fruit de l'emigració cap als nous pols industrials de bona part de la població rural (Naredo, 2004). En aquest sentit, la mecanització podria entendre's com una conseqüència del moviment migratori cap als cordons urbans i industrials. Per altra banda, però, és innegable la funció de substitució de mà d'obra que juga la maquinària. Vist així, la mecanització ha eliminat molts llocs de treball al sector primari i per tant pot considerar-se com una causa de l'emigració.

El nombre de tractors augmenta dràsticament passant dels 3 que hi havia l'any 1946 als prop de 60.000 a finals de la centúria (Majoral, 2006). Una evolució que reflecteix, entre altres aspectes, la dependència respecte els combustibles fòssils, l'especialització productiva que acompanya a les economies d'escala, o el poder de les transnacionals que produeixen els béns i productes intermedis. Sens dubte, el tractor pot considerar-se la icona de l'agricultura industrial del segle XX.

La tecnificació de les explotacions comporta una escalada en les inversions, una progressiva capitalització de les finques, un augment dels costos de producció, manteniment i reproducció i, en general, un creixent endeutament amb els bancs. Aquesta tendència, tan capitalista, de créixer o morir, ha provocat **la desaparició del 60% de les explotacions agràries catalanes entre l'any 1962 i el 1999** (Majoral, 2006). Per altra banda, moltes de les explotacions es convertiren en complements econòmics en el sí d'una economia familiar diversificada. Prova de la magnitud del fenomen és que l'any 1972 els anomenats pagesos "a temps parcial" ja representaven el 40% dels productors catalans (Benelbas, 1981).

Tot i així, la mecanització de les explotacions és tan sols un dels factors que expliquen la despoblació massiva del món rural. El reclam que representaven els salaris i la feina assegurada en el naixent sector industrial aconseguí estendre's per un món rural caracteritzat per la duresa del treball i per uns salaris de misèria. Per altra banda, a mesura que es generalitzaven determinats serveis públics (aigua corrent, electricitat, telèfon, serveis sanitaris, transport públic...), la població rural que en quedava al marge percebia un empitjorament relatiu de les seves condicions de vida –que en realitat no havien canviat-. Algunes mesures polítiques com el tancament de les escoles als pobles més petits o les repoblacions forestals, tingueren un impacte important a les comarques de muntanya.

El punt més àlgid de l'emigració rural es situa entre 1960 i 1975. Un

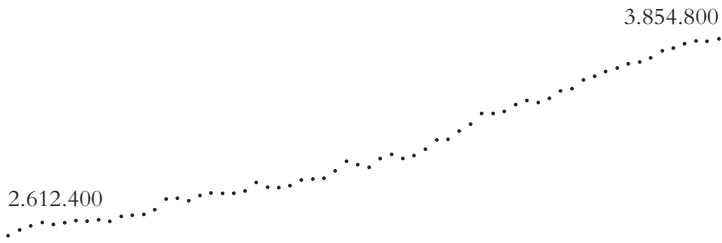
període durant el qual el cinturó industrial de Barcelona es convertí en un dels 3 pols d'atracció d'emigrants rurals més importants de l'Estat, arribant a concentrar en l'actualitat fins a 5 milions d'habitants, **més del 65% de la població catalana.**

L'agricultura catalana a l'actualitat

Catalunya ha esdevingut un territori eminentment urbà i industrial. I no tan sols perquè la gran majoria de la població viu en ciutats, o perquè la construcció i els serveis s'han convertit en el nou motor de l'economia, sinó perquè l'escassa població que resta al medi rural ha incorporat plenament els patrons culturals i els hàbits de vida propis de la societat urbana, i perquè el sector agrari s'ha convertit en una més de les branques productives del teixit industrial català.

De fet, la política del Departament d'Agricultura s'ha basat sempre en l'augment de la productivitat i la competitivitat com a millor opció per defensar el sector productiu local de les amenaces d'una producció globalitzada i d'una cadena alimentària controlada per la gran distribució. Una estratègia basada en l'extensió dels monocultius, l'augment de la mida de les finques, la innovació tecnològica, l'aposta per les produccions més valorades als mercats i la construcció d'infraestructures. Un model exemplar i paradigmàtic de desenvolupament industrial que ha convertit el sector agroalimentari en un dels pilars de l'economia catalana. Un sector econòmic que, tal i com s'encarreguen de recordar els representants polítics, constitueix el *clúster* agroalimentari més important d'Europa, seguit per Dinamarca i Llombardia (Llena, 2010), i que està liderat per la indústria alimentària i, en menor mesura, per la ramaderia intensiva (especialment la porcina) i determinats conreus destinats a la producció de pinsos o bé als mercats internacionals.

Ara bé, aquest èxit econòmic ha deixat la seva empremta. L'especialització productiva a escala regional no tan sols ha substituït el tradicional mosaic paisatgístic per immenses extensions de monocultius sinó que ha desintegrat les xarxes locals de distribució d'aliments. Els sistemes de producció industrial, a banda de generar greus problemes ambientals com la contaminació d'aqüífers, la degradació de la fertilitat dels sòls o el consum desafortat d'aigua, malmeten la salut de la població rural degut a l'ús d'agroquímics i fertilitzants que s'incorporen a la xarxa d'abastiment d'aigua, o a la ingent acumulació de purins i altres subproductes tòxics de la ramaderia intensiva.

73.300

74.700

*Evolució de la població activa agrària i
població activa total 1993_2008*

Font: Idescat, 2009.

La cursa per mantenir la competitivitat ha buidat el camp de pagesos i pageses. Els pocs que romanen en actiu s'han convertit en empresaris d'unes explotacions generalment sobretecnificades que generen escassos marges de benefici i que ofereixen els salaris més precaris del mercat laboral. Empresaris amb un estret marge de maniobra doncs són completament dependents de la indústria agroquímica i dels combustibles fòssils, de les polítiques públiques (construcció d'infraestructures agràries, ajudes a la producció) i dels crèdits bancaris.

La situació es considera crítica des de fa anys i les perspectives no són gens tranquil·litzadores. **La població activa agrària suposa menys del 2% de la població activa catalana** i la manca de relleu generacional a les finques provoca que la pagesia catalana s'estigui envellint per moments. La marginalitat econòmica del sector primari ha afavorit la desaparició de terres agràries en benefici de l'expansió de les masses forestals, de la taca urbanitzada i de l'ampli ventall d'infraestructures que sutura el territori (embassaments, vies de comunicació, centres logístics, parcs eòlics, "horts solars",...). L'augment del preu del petroli i, per tant, de tots els productes de l'agroindústria, així com les creixents restriccions legislatives en matèria ambiental i sanitària, la retallada de les ajudes europees i la liberalització definitiva d'uns mercats alimentaris controlats per un petit grup d'empreses transnacionals, ofereixen un escenari poc encoratjador. I són, precisament, els antics pagesos reconvertits a empresaris agraris els que millor perceben el cul de sac al qual ha conduït la fugida endavant de la industrialització agrària.

Des de l'òptica de la Sobirania Alimentària resulta evident que per tal de garantir la continuïtat del teixit productiu agrari al nostre territori cal encarar profundes i àmplies reformes al llarg de tota la cadena alimentària. Un canvi tan dràstic que, de fet, s'hauria de plantejar com un veritable canvi de paradigma, una autèntica revolució.

La implementació de la Política Agrària Comuna a Catalunya

L'entrada de la PAC a Catalunya coincideix amb la introducció d'una política menys intervencionista encaminada a controlar la producció -i reduir els excedents creats al llarg de les dècades anteriors-. La Reforma de McSharry (1993-1994) estableix les ajudes directes a la producció com a substitut del proteccionisme en frontera.

A partir d'aquell moment les ajudes directes percebudes pel sector agrari català no deixen d'augmentar, però val a dir que els subsectors

que més contribueixen a la producció final agrària (PFA) catalana (porcí, ous o aviram) no han rebut ajudes directes de la PAC, sinó que aquestes s'han concentrat en els cereals, la llet, el boví, l'oli o els farratges, els quals tot i no superar el 20% de la PFA concentren més del 63% de les ajudes (FEGA-Garantia, 2006).

L'any 2003, la Reforma de Fishler incorpora la coneguda condicionalitat de les ajudes a l'acompliment de certs criteris ambientals i substitueix les ajudes a la producció per ajudes fixes i desvinculades dels volums de producció. Tot i que la desvinculació pretenia distribuir de forma més equitativa les ajudes, el fet de prendre com a referència les ajudes rebudes en el període 2000-2003, significava perpetuar la situació precedent. En el cas de Catalunya, les estadístiques oficials mostren clarament com les explotacions més petites vinculades a un model d'agricultura familiar s'han d'accontentar amb les engrunes d'un pastís que es reparteixen entre els grans propietaris, molts dels quals són propietaris "patrimonials" que no es dediquen a l'agricultura: l'any 2009 el 83% dels 54.531 beneficiaris de les ajudes de la PAC van percebre menys de 6.000 euros respectivament, mentre que **tan sols 8 beneficiaris van percebre, conjuntament, gairebé 5 milions d'euros** (MARM, 2010).

L'altra gran pota de la PAC és la política de desenvolupament rural. Aquesta, respon a l'objectiu, més o menys explícit, d'accelerar la desaparició i la concentració de les explotacions agràries, reduint el cost social de la transformació (Aldomà, 2009). Mentre als anys 1970 i 1980 les ajudes es destinaven a la modernització de les explotacions, l'aturada de l'activitat i la millora de la qualificació dels agricultors, a la dècada dels noranta, les ajudes s'orienten a millorar les infraestructures de les àrees rurals, a recolzar la creació d'ocupació no agrícola i a millorar el nivell de formació. L'objectiu de diversificar l'activitat de les explotacions agràries i recolzar altres sectors d'activitat per tal de retenir la població al medi rural, ens parla d'una política (agrària) que es planteja com a principal objectiu la desaparició de la pagesia. A Catalunya, els actuals Plans de Desenvolupament Rural (PDR) destinen bona part dels recursos a adaptar el sector agroalimentari a les condicions de mercat mentre la diversificació econòmica i l'ecocondicionalitat reben un petit percentatge de les ajudes.

El futur de la PAC està marcat per una forta davallada dels recursos disponibles. Fa temps que la política agrària ha deixat de ser prioritària per als polítics europeus i això ja ha començat a traduir-se en una reducció important del seu pressupost. Sembla que s'albira el final d'una política caracteritzada per l'omnipresència del mercat en el seu desenvolupament, per la falta de planificació a llarg termini i

per un repartiment gens equitatiu de les ajudes. Una política agrària que ha llegat un medi rural pràcticament sense pagesia.

²De fet, a principis del s.XXI, uns mil milions de persones encara es dediquen a la producció agrària mitjançant sistemes productius tradicionals, i la majoria d'aliments, especialment els productes frescos, es comercialitzen en l'àmbit local i regional. (Windfuhr i Jonsen, 2005).

Els actors que treballen per la construcció de la Sobirania Alimentària a Catalunya consideren que la definició desenvolupada per la Vía Campesina és un marc de treball vàlid en l'àmbit internacional. No obstant, reconeixen que els discursos i les pràctiques que promouen la construcció de la Sobirania Alimentària a Catalunya presenten alguns trets diferencials.

A continuació es presenten els atributs que les persones que han participat en aquesta recerca, membres de moviments socials i organitzacions que treballen en aquest àmbit, consideren que caracteritzen la noció de Sobirania Alimentària a Catalunya i els indicadors que han de permetre avaluar l'estat en que es troba.

Nota: per tal d'adaptar els resultats de la recerca "Arran de terra, indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya" al format d'aquest llibre, al llarg de les properes pàgines no es mantindrà l'estructura d'aquesta taula d'atributs i indicadors.

atributs	indicadors	
Alimentació culturalment adequada		<p>Consum de processats forans i insans Consum de menjar ràpid fora de casa Consum de nous aliments funcionals</p>
Alimentació sana i equilibrada		<p>Acompliment dels objectius nutricionals Consum de carn Consum d'aliments ecològics Residus de fitosanitaris als aliments</p>
Circuits curts i de proximitat		<p>Balança comercial de productes agroalimentaris Balança comercial dels productes ecològics Balança comercial de fruita fresca Quota del mercat de l'alimentació per tipus d'establiment Grups i cooperatives de consum ecològic</p>
Minimització de residus		<p>Envasos alimentaris Envasos de productes fitosanitaris Consum de plàstics en agricultura</p>
Control popular de l'agricultura i l'alimentació		<p>Distribució de la terra Preu de la terra Importància dels projectes agroecològics de llavors Evolució de les ajudes directes de la PAC Recepció de les ajudes de la PAC</p>
Diversitat productiva en l'àmbit regional		<p>Distribució dels principals cultius</p>
Educació per la Sobirania Alimentària		<p>Escoles amb menjadors ecològics Escoles amb hort Publicitat alimentària Producció agrària ecològica a la formació professional Producció agrària ecològica als estudis universitaris</p>

atributs	Medi rural viu i productiu	<p>Estudians d'agronomia, forestals i ciències dels aliments</p> <p>Espais agraris protegits</p> <p>Espais pesquers i marins protegits</p> <p>Renda agrària i valor afegit brut de l'agricultura</p> <p>Població ocupada al sector primari</p> <p>Productors/es dins el sector agroalimentari</p> <p>Població agrària per edats</p> <p>Immigració a l'agricultura catalana</p> <p>Despesa en alimentació</p>
indadors	<p>Relacions de gènere justes</p> <p>Producció agroecològica</p>	<p>Mà d'obra agrària per sexes</p> <p>Participació política de les dones al món rural i agrari</p> <p>Participació de les dones en projectes d'agricultura ecològica</p>
	<p>Relacions comercials justes i transparents</p> <p>Relacions cooperatives i de confiança</p>	<p>Producció agrària ecològica</p> <p>Diversitat de cultius ecològics per regió</p> <p>Mida de les explotacions ecològiques</p> <p>Producció i consum d'Organismes Modificats Genèticament</p> <p>Volum de venda de fitosanitaris</p> <p>Evolució de la ramaderia extensiva</p> <p>Races ramaderes autòctones</p> <p>Empreses de planter ecològic</p> <p>Pesca artesanal</p> <p>Procedència del peix distribuït a Mercabarna</p> <p>Producció de l'aqüicultura catalana</p> <p>Iniciatives per la recuperació de coneixements pagesos tradicionals</p>
		<p>Preus en origen i destí</p> <p>Concentració de la distribució alimentària</p> <p>Cooperació i relacions de confiança en les xarxes per la Sob. Alimentària</p> <p>Organitzacions de petits/es pagesos/es agroecològics/ques</p>

[Medi rural viu i productiu]

Per tal d'assolir la Sobirania Alimentària és imprescindible comptar amb un teixit productiu propi que asseguri l'abastiment alimentari de la població i el manteniment d'un medi rural actiu i dinàmic. Una situació prou allunyada de la que viu el món rural català.

Com ja s'ha comentat, en poques dècades han desaparegut la majoria d'explotacions agràries i el sector primari ha deixat de ser el pilar de l'economia rural. Per tal d'adaptar-se al model productiu industrial i al sistema econòmic capitalista, les explotacions agràries han hagut d'embarcar-se en un procés de forta capitalització i augmentar l'escala productiva. Tot i així, a Catalunya l'estructura de les explotacions segueix sent majoritàriament de petita dimensió. Més del 75% generen un marge brut inferior a la mitjana dels salaris de la resta de sectors econòmics, i un 60% del total no arriben ni al 50% de la mitjana de salaris de la resta de sectors econòmics. Des de

l'any 2001, la renda agrària i la renda agrària per persona ocupada presenten una clara tendència a la baixa causada per l'augment dels costos de producció (fertilitzants, carburants, fitosanitaris, pinsos,...) i per la davallada dels preus que perceben els pagesos i ramaders pels seus productes. Tant és així que l'any 2008 el Valor Afegit Brut (VAB) per persona ocupada al sector primari no va arribar ni a la meitat del Valor Afegit Brut mitjà de Catalunya.

Després de la dràstica davallada de població activa agrària ocorreguda al llarg de les últimes quatre dècades, actualment la població ocupada al sector primari es troba més o menys estabilitzada, però el percentatge que aquesta representa sobre la població activa total de Catalunya disminueix progressivament. **L'any 2008 la població activa agrària representava un 1'94% de la població activa total**, cosa que reflexa el poc pes social i polític que tenen els pagesos i les pageses a casa nostra. Per altra banda, si tenim en compte que gairebé **el 50% dels homes i el 65% de les dones que treballen al sector agrari tenen més de 50 anys**, cal pensar que la disminució de la població activa agrària seguirà aguditzant-se en el futur, sobretot si no es reverteix la davallada del seu poder adquisitiu (Unió de Pagesos, 2008).

Quan els marges de benefici són tan estrets i quan la majoria dels costos de producció venen fixats per agents externs a la finca, una de les estratègies econòmiques a les que recorren molts empresaris agraris és la contractació de mà d'obra immigrada. Un fenomen que en zones com el Pla de Lleida o el Maresme ha comportat un fort canvi en l'estructura del mercat laboral, tot generant una escalada de la precarietat laboral en el conjunt del sector i una sèrie de conflictes socials que ni de bon tros estan en vies de resoldre's.

El sector primari no tan sols ocupa una posició marginal en el conjunt de l'economia catalana sinó que actualment genera una petita part del valor afegit i dels llocs de treball del sector agroalimentari. Concretament, l'any 2008 la mà d'obra que treballava a les explotacions agroramaderes catalanes representava menys del 30% del total de les persones assalariades en el sector agroalimentari.

Aquesta pèrdua d'importància econòmica i demogràfica es tradueix en una pèrdua de prestigi social de la feina de pagès/a. Són molt poques les persones que veuen interès en les activitats agràries, i encara menys les que s'hi volen dedicar. Tal pèrdua de rellevància arriba inclús a traduir-se en la caiguda de la matriculació d'estudiants d'enginyeria agrícola i forestal a les universitats catalanes. Un fet que contrasta amb l'increment de matriculacions en estudis vinculats a l'alimentació, tals com Ciència i Tecnologia dels Aliments o Nutrició Humana i Dietètica.

Els cànons que regeixen el model de desenvolupament hegemònic prenen com un indicador de progrés la reducció del pes del sector agrari en el conjunt de l'economia, així com la davallada de la despesa en alimentació de les unitats familiars. En aquest sentit, Catalunya pot considerar-se un país plenament desenvolupat. No tan sols per la pèrdua de la importància econòmica del sector agrari, sinó perquè l'any 2005 la despesa en alimentació de les famílies catalanes representava un 17% de les despeses totals. Una xifra molt inferior a la mitjana espanyola de finals dels anys 1950 (55'3%), que reflexa la magnitud dels canvis ocorreguts en els últims seixanta anys.

Catalunya s'ha convertit en un territori polaritzat en el que la gran majoria de la població es troba concentrada a l'àrea metropolitana de Barcelona. Les zones rurals s'han convertit en llocs de pas, en terrenys ruderalitzats on s'acumulen residus i infraestructures, o bé en "parcs i jardins" per a les vacances. Durant els últims anys de disbauxa urbanística, però, els espais agraris s'han convertit sobretot en "sòl no urbanitzat" a l'espera de ser requalificat. Un fet que no sorprèn a ningú, doncs la manca de protecció quasi absoluta en la que es troben els espais agraris i pesquers catalans no és més que el reflex de la realitat que viu la pagesia. Una realitat que cau molt lluny de les preocupacions de la majoria de la població catalana.

[Distribució i accés a la terra]

El repartiment i l'accés a la terra són dos aspectes fonamentals en el discurs de la Sobirania Alimentària. Històricament Catalunya ha estat un territori de petites i mitjanes propietats on no es produïen les desigualtats pròpies de les zones latifundistes, però la modernització agrària ha generat un procés de dualització entre petites finques vinculades a l'agricultura familiar i grans empreses agràries que operen en una escala econòmica molt superior.

Fins a finals dels anys 1990, la Superfície Agrària Útil anava disminuint de forma paral·lela al nombre d'explotacions, però durant la última dècada la davallada de la SAU s'ha aturat mentre que el nombre d'explotacions ha seguit disminuint. Això es tradueix en la desaparició de les finques més petites (menys de 50 ha) i en un augment de la mida mitjana de les explotacions. L'any 2005 les finques amb una SAU inferior a 10 ha encara representaven el 60,7% de les explotacions, tot i que la seva superfície no superava l'11,1% de la SAU total. Per altra banda, el 25% les explotacions es repartia el 88.9% de la SAU.

Si ens fixem amb el règim de tinença de la terra veiem que el règim

de propietat segueix sent el predominant. Tot i així, crida l'atenció que durant els últims anys la superfície de terres en arrendament hagi disminuït molt menys que les terres en règim de propietat directa. Un fenomen que pot atribuir-se a les mateixes causes que expliquen l'augment de la mida de les explotacions: l'abandonament de l'activitat agrària per part de propietaris que no es desprenen de les terres i que les lloguen als pagesos que romanen en actiu.

Una de les principals reivindicacions del moviment per la Sobirania Alimentària és l'accés a la terra. Per tant, observar l'evolució dels preus de venda de la terra agrària ens pot donar una referència sobre les facilitats o les dificultats per tal d'adquirir terres per a cultivar-les o pasturar-les.

A Catalunya, entre l'any 1997 i 2008 s'ha produït un creixement ininterromput del preu de les terres de secà i de regadiu. En aquest període el preu mitjà de les terres de regadiu ha passat dels 14.000 €/ha fins als 27.500 €/ha. Per altra banda, les terres de secà han passat dels 4.500 €/ha als 8.000 €/ha. És a dir, **el preu de la terra s'ha duplicat en una dècada**. Ara bé, en el cas de la província de Barcelona, el preu de la terra de regadiu s'ha disparat fins arribar 124.747 €/ha l'any 2008. Un augment desbocat causat per la bombolla immobiliària dels últims anys.

L'increment del preu de la terra, sobretot quan es dona a un ritme tan fort, dificulta enormement als pagesos i pageses l'accés a noves terres per tal de redimensionar les seves explotacions, i desincentiva la incorporació de nous pagesos, especialment d'aquells que no compten amb els recursos econòmics i productius que els permeten assumir les elevades inversions inicials.

[Diversitat productiva en l'àmbit regional]

Les condicions climàtiques, edafològiques i agronòmiques del medi rural català permeten el conreu de pràcticament tots els aliments que conformen la dieta mediterrània. Unes condicions ideals per tal de garantir l'autoabastiment alimentari a partir de la producció local.

Si observem la diversitat de cultius a les diverses demarcacions territorials catalanes, ens adonem que malgrat la forta especialització productiva a escala regional propiciada per la industrialització de les activitats agràries i la seva integració als circuits econòmics capitalistes, a les quatre províncies catalanes encara es conreen gairebé tots els tipus de cultius representatius de l'agricultura mediterrània.

Així doncs, les diverses bioregions catalanes, potencialment, podrien autoabastir-se dels aliments que conformen una dieta equilibrada,

Població total de Catalunya l'any 1900: 1.966.382
% població activa agrària sobre població activa total: 44,6

Població total de Catalunya l'any 2008: 7.364.038
% població activa agrària sobre població activa total: 1,9
(Font: Aldomà, 2009)

suficient i culturalment adequada. Ara bé, la desaparició del mosaic de cultius que va caracteritzar els nostres paisatges agraris fins a dates recents, i l'enorme superfície destinada a l'alimentació animal i als productes d'exportació com la fruita dolça o la vinya, plantegen seriosos interrogants a aquesta possibilitat.

L'any 2008 a Catalunya es varen conrear 35.375 ha. de blat de moro i 66.424 ha. de farratges destinades íntegrament a l'alimentació animal. Per altra banda, de les 377.932 ha. de cereals (el cultiu més important en superfície), una bona part també estaven destinades a la producció de pinsos. La producció de fruita dolça ocupà aquell any més de 43.000 ha, i la vinya n'ocupà més de 60.000. La superfície d'oliveres està vivint un creixement important fruit de la millor remuneració de l'oli d'oliva als mercats (122.805 ha.), mentre que la fruita seca ocupa unes 60.000 ha., de les quals més de 44.000 són d'ametllers, un cultiu en franc retrocés.

En contrast amb aquestes magnituds, sorprèn l'escassa superfície destinada al cultiu de llegums (1.816 ha.), un aliment bàsic en la dieta tradicional. Per la seva banda, les hortes ocupaven 13.286 ha. força repartides per totes les comarques.

La predominança dels cultius més remunerats als mercats internacionals o dels vinculats a la ramaderia intensiva (més rendible que l'agricultura) mostra clarament com l'ús del sòl agrari ve condicionat, en primer terme, per la lògica del benefici econòmic. Caldria, doncs, realitzar una profunda reestructuració del sistema productiu català per adaptar-lo a la lògica de l'autoabastiment alimentari a escala regional proposat per la Sobirania Alimentària. Per altra banda, òbviament, caldria avaluar quin percentatge d'autoabastiment es podria assolir per als diferents productes alimentaris si tingués lloc aquesta distribució equilibrada de la superfície disponible entre els diversos cultius bàsics. Un aspecte que fins ara ningú ha estudiat.

[Producció Agroecològica]

No pot parlar-se de Sobirania Alimentària sense una producció agrària ecològicament sostenible, socialment justa i culturalment adequada. En aquest punt ens trobem amb el problema de que a mesura que la producció ecològica s'ha anat convertint en un sector econòmic emergent, i ha començat a ser reconeguda i recolzada per les administracions públiques, el concepte de producció ecològica ha quedat reduït als aspectes merament tècnics. Per tant, les dades oficials sobre producció agrària ecològica no es refereixen al que s'entén per pro-

ducció agroecològica des del paradigma de la Sobirania Alimentària. Així mateix, totes les experiències agroecològiques que prescindeixen de la certificació pública també queden fora de l'anàlisi, necessàriament esbiaixada, que es pot fer a partir de les fonts oficials.

Malgrat aquestes limitacions, és innegable que la producció agrària ecològica ha experimentat un fort creixement en els últims deu anys, i tot sembla indicar que aquesta tendència es mantindrà en el futur. Tot i així, el sector ecològic català segueix tenint una presència testimonial. L'any 2009 la superfície inscrita al Consell Català de la Producció Agrària Ecològica ascendia a 71.513 ha., però més d'un 80% d'aquesta es destinava a pastures, boscos i matolls. Així doncs, **la superfície de conreus ecològics representava tan sols un 1,36% de la superfície agro-ramadera catalana.**

Si atenem a la distribució geogràfica de la producció ecològica, pot afirmar-se que les quatre províncies catalanes compten amb la presència, tot i que en alguns casos molt minsa, dels principals tipus de cultiu. Si ens fixem en la mida de les explotacions, veiem com en aquest aspecte la producció ecològica integrada a la lògica mercantil i industrial (que és la producció ecològica predominant), reproduceix fidelment els patrons de l'agricultura convencional. És a dir, un reduït nombre de finques concentren gran part de la superfície ecològica total destinada a cada cultiu o aprofitament ramader.

Una de les principals amenaces a la producció ecològica és l'expansió del conreu d'Organismes Modificats Genèticament. **Catalunya i Aragó són les dues regions d'Europa amb més superfície de conreus transgènics**, i els ports de Barcelona i Tarragona representen una de les principals vies d'entrada de soja transgènica al continent³. Diverses explotacions ramaderes ecològiques han denunciat la presència de transgènics al pinso certificat pel CCPAE, i per altra banda, **el 95% de la superfície de blat de moro ecològic desaparegué entre l'any 2002 i 2008** fruit de l'impossible coexistència entre ambdós tipus de cultiu.

A banda dels transgènics, un dels aspectes més criticats del model agrari actual és l'ús generalitzat de substàncies químiques altament contaminants que arreu del món provoquen anualment 250.000 morts per intoxicació, i que en introduir-se a la cadena alimentària poden donar lloc a malalties cròniques perilloses. Les dades del Departament d'Agricultura indiquen que al llarg de la última dècada la quantitat de fitosanitaris d'origen químic venuda a Catalunya ha disminuït de forma significativa. Un fenomen causat per l'enduriment de la normativa europea i la retirada del mercat de 1.250 productes fitosanitaris l'any 2007, i per l'expansió de l'agricultura integrada.

Un model productiu que es presenta com una agricultura que aposta per un ús racional i prudent dels químics i que incorpora la lluita biològica contra les plagues i nous productes de síntesi com ara els fitofortificants.

Pel que fa a la ramaderia, cal destacar la importància econòmica actual de la ramaderia intensiva (tan sols **el subsector porcí representà l'any 2006 el 32% de la Producció Final Agrària catalana**), que contrasta amb la davallada d'explotacions d'oví, cabrum i equí, uns subsectors tradicionalment vinculats a un model de ramaderia extensiva i, per tant, a un model molt més sostenible i respectuós amb els animals. Val a dir que la ramaderia ecològica ha viscut durant l'última dècada un fort increment, en bona mesura esperonat per la introducció de les ajudes agroambientals europees l'any 2001, i actualment representa el 60% de la superfície ecològica certificada. Un sector en expansió que en determinades ocasions recorre a les races ramaderes autòctones atenent a la seva adaptació al medi local i a la seva rusticitat. Malgrat això, de les nou races autòctones vinculades a la ramaderia extensiva que encara es conserven, tres es troben en una situació crítica i les altres representen un percentatge molt petit del cens ramader actual.

Finalment, en relació a l'activitat pesquera, com ja s'ha comentat, la pesca artesanal ha quedat desplaçada a una posició marginal en un sector dominat per la pesca industrial que compta amb una capacitat de captura set vegades superior a la pesca artesanal amb arts menors. Malgrat la ràpida expansió de l'aqüicultura catalana, que ha crescut un 40% entre 1992-2008, **el volum de les importacions de peix fresc i, sobretot, congelat, no deixa d'augmentar**. Un fet que reflexa l'extrema dependència del sistema alimentari català.

[Circuits curts i de proximitat]

L'economia agrària catalana es caracteritza per l'elevat volum d'importacions i exportacions de matèries primeres i productes finals. Un model on els aliments quilomètrics constitueixen el gran gruix dels productes alimentaris comercialitzats, i per tant, altament dependent de les dinàmiques dels mercats internacionals i dels combustibles fòssils. La indústria agroalimentària és, amb diferència, el sector més important dins del sistema alimentari català i basa el seu funcionament en fluxos de comerç molt elevats amb la resta de l'Estat espanyol, la Unió Europea i altres continents. Els subsectors vinculats a la ramaderia intensiva com el dels pinsos o la indústria càrnia constitueixen la punta de llançà del clúster agroalimentari català, i per tant contribu-

eixen de forma significativa a l'obertura internacional de l'economia agrària. **L'any 2009 Catalunya produïa 9 milions de tones de pinsos**, una xifra que representa el 50% dels pinsos produïts al conjunt de l'Estat espanyol i que comporta un ingent volum d'importacions de matèries primeres per a la seva producció. Es calcula que un 70% dels components del pinso, especialment cereals i oleaginoses, provenen d'altres països. Entre 1999 i 2009 s'importaren de mitjana 1'8 milions de tones/any de blat⁴ i metall, 1,2 milions de tones/any de blat de moro, 1,4 milions de tones/any de torta i altres residus sòlids de l'extracció de l'oli de soja i 2 milions de tones/any de faves de soja, un producte provinent majoritàriament de Brasil que s'ha convertit en la principal importació a Catalunya (Idescat, 2010). Un producte, cal recordar-ho, que segons estimacions del Ministeri d'Agricultura, **en un 98,7% és transgènic** (Cerrillo, 2006).

En l'altre extrem del cicle productiu, l'exportació durant el mateix període d'una mitjana de 334.000 tones anuals de carn de porcí (fresca, refrigerada o congelada) reflecteixen el potencial de la indústria càrnia catalana i la seva vocació exportadora. Una vocació que, de fet, va aguditzant-se amb el pas del temps.

A Catalunya tan sols existeix un altre producte amb nivells d'exportacions clarament superiors al d'importacions: la fruita dolça. Ara bé, l'anàlisi de les balances comercials de fruita fresca reflexa una forta alternança al llarg de l'any. Si bé a l'estiu s'exporten centenars de milers de tones de poma, pera, préssec i nectarina, al llarg de l'hivern la balança es capgira degut a que el mercat intern segueix demandant aquestes fruites i tan sols la poma es conserva en càmeres per ser comercialitzada durant tot l'any.

A diferència del que ocorre en el conjunt del sector agroalimentari català, el sector de la producció ecològica a casa nostra té una dimensió més local. Es calcula que aproximadament el 40% de la producció ecològica catalana es consumeix a Catalunya (fins a un 80% en el cas dels productes frescos), i un 31% va cap a la resta de l'Estat espanyol. Això contrasta amb els elevats percentatges d'exportació d'altres comunitats autònomes, i en bona mesura s'explica per la important presència d'empreses elaboradores que operen a Catalunya i per una major consolidació i robustesa del mercat ecològic intern.

La distribució d'aliments a Catalunya es fonamenta cada vegada més en les grans superfícies comercials. Un tipus d'establiments que pertanyen a un reduït grup d'empreses transnacionals que han assolit una posició hegemònica en la cadena agroalimentària. Una situació que els permet imposar els preus de compra als productors que els

abasteixen, eliminar la competència dels petits comerços, i precaritzar les condicions de treball dels seus propis assalariats. En aquest sentit cal recordar que l'any 2009 els productors van percebre, de mitjana, el 23,86% del preu final en el cas dels productes agrícoles, el 43,48% en el cas dels ramaders, i el 35,15% en el cas dels de la mar.

El supermercadisme no tan sols dóna un poder absolut a un grapat d'empreses sinó que aguditza la desconexió entre l'esfera de la producció i el consum, així com l'homogeneïtzació dels productes i dels hàbits alimentaris (Montagu i Vivas, 2007). La "walmartització" del sistema alimentari genera un ús creixent d'envasos i embolcalls, l'augment de les distàncies recorregudes pels aliments, el malbaratament de menjar i la necessitat de desplaçar-se amb el vehicle privat a l'hora d'anar a comprar.

Entre els anys 1995 i 2004, el número d'establiments tradicionals alimentaris va disminuir un 55,74%, mentre que el de supermercats va augmentar un 77% i el d'hipermercats (més de 2.500 m²) un 211%. L'any 2007, les 5 empreses que dominaven la venda minorista de productes alimentaris concentraven un 55,87% de la superfície de venda a Catalunya, i un 51,1% del total de les vendes. En l'extrem oposat, excloent les 20 principals empreses de distribució, aquell mateix any la facturació conjunta de tota la resta de botigues minoristes només va representar el 5,11% del total.

[Alimentació sana, equilibrada i culturalment adequada]

Al llarg de les últimes dècades el patró alimentari català s'ha distanciat substancialment de la dieta mediterrània. Un patró alimentari recomanat pels experts en nutrició humana i que s'ajusta adequadament al nostre context territorial i socio-cultural.

Aquest distanciament es tradueix en una sèrie de conseqüències ambientals vinculades als sistemes productius, conseqüències socio-culturals vinculades al sistema de distribució d'aliments i al patró alimentari hegemònic, i conseqüències sanitàries, entre les que destaca el fort increment de la incidència del sobre pes i l'obesitat en el conjunt de la població catalana. Concretament, entre 1993 i 2006 la població adulta catalana amb sobre pes va passar del 28% al 40% i l'obesa d'un 13% a un 17% (Departament de Sanitat, 2006). Un augment que duu associat l'increment en la incidència de malalties cròniques com la diabetis tipus 2, diverses cardiopaties i alguns tipus de càncer (mama, colon, ronyó, estómac, vesícula biliar i úter) (National Cancer Institute, 2009).

Com a la resta de països desenvolupats, a Catalunya els principals

problemes nutricionals no es deuen a la desnutrició sinó a una excessiva malnutrició. Els estudis publicats sobre els hàbits alimentaris indiquen que la majoria de la població catalana no aconsegueix els objectius nutricionals ni les recomanacions alimentàries oficials, i evidencien un consum excessiu de carn, greixos i productes processats, així com una ingesta generalment insuficient de verdures, fruita fresca, llegums, fruits secs i peix (Serra-Majem et al., 2007). El consum d'aliments processats poc saludables com els productes de brioixeria i pastisseria, xocolata i dolços, brous i salses preparades, plats precuinats o begudes refrescants carbonoses representa més del 10% del consum alimentari anual i és un dels factors que expliquen l'increment de la incidència del sobre pes i les malalties relacionades amb els hàbits de consum alimentari (entre elles les intoleràncies i les al·lèrgies alimentàries).

En relació al consum de menjar "ràpid", la situació no es pot comparar, ni de bon tros, amb la dels Estats Units, però les estadístiques mostren com la freqüència d'àpats en aquest tipus d'establiments augmenta progressivament des de fa vint anys. Així doncs, en certa manera podem parlar d'una Mcdonalització de la dieta, especialment entre les franges de població més jove.

Un indicador inequívoc de la proliferació dels problemes de salut relacionats amb l'alimentació és la gran expectativa que ha generat entre els consumidors l'aparició dels anomenats "nous aliments funcionals". Ara bé, la majoria de les anàlisis realitzades posen en dubte la veritable eficàcia d'aquests productes, la seva contribució a la salut, així com la necessitat d'incorporar-los de manera massiva a la dieta. Per altra banda, alguns autors han criticat el reduccionisme que implica fixar-se només en un aspecte de la dieta, quan l'objectiu ha de ser una dieta equilibrada en el seu conjunt (Silveira Rodríguez et al., 2003). L'any 2008 el consum de nous aliments funcionals va representar gairebé el 3% del consum alimentari total, una xifra que pot semblar modesta, però que s'incrementa significativament en alguns productes concrets com les llets (16,82%), els iogurts (34%) i els sucres i nèctars (37,95%).

Els problemes de salut relacionats amb l'alimentació, però, no es deuen exclusivament als (mals) hàbits alimentaris. La bateria de productes químics emprats en la producció industrial d'aliments constitueix la font d'on provenen moltes de les substàncies tòxiques que ingerim. Uns compostos químics que poden generar efectes crònics i subcrònics a resultes d'una exposició continuada a baixes dosis. En bona mesura es desconeixen les riscos sanitaris d'aquesta ingesta quotidiana de plaguicides, però diferents estudis parlen d'alteracions

neurològiques, reproductives, endocrines o immunològiques, de fracassos funcionals i d'alteracions importants del comportament (Arqués i Fontcuberta, 2006).

El Departament d'Agricultura té establert un programa de vigilància i control dels Límits Màxims de Residus de pesticides als aliments, però el reduït nombre d'anàlisi efectuades entre 2002 i 2007 (277 mostres) indica que aquest seguiment té un caràcter dissuasiu i no pas el d'un control exhaustiu dels productes comercialitzats a Catalunya. Tot i així, els resultats del DAR posaren de manifest que aproximadament **el 3% dels productes vegetals produïts i consumits a Catalunya supera amb escreix els Límits Màxims de Residus de pesticides presents als aliments permesos per la llei** (DAR, 2009).

Informacions com aquesta són les que expliquen la major preocupació de la població per conèixer la procedència dels aliments i el creixent interès en una alimentació sana i lliure de pesticides. Aquest és un dels motius principals que expliquen l'augment de la demanda d'aliments ecològics. Malgrat que no existeixen registres oficials ni dades fiables sobre el volum total del consum ecològic a Catalunya, sembla que s'està consolidant, sobretot entre sectors de població més aviat jove, mínimament conscienciada i generalment resident a les ciutats (CEO-TNS-Demoscopia, 2009).

[Minimització de residus]

L'actual model de producció agrària no tan sols genera serioses afectacions a la salut de les persones a través de la ingesta de residus de pesticides als aliments. L'ús massiu de fertilitzants i herbicides i l'acumulació de purins provoca filtracions a les capes freàtiques de lixiviats rics en nitrats, antibiòtics i altres productes de síntesi com el glifosat, que poden generar greus problemes sanitaris.

Ara bé, els impactes sobre els ecosistemes no són menors. Les pràctiques agrícoles degraden la fertilitat dels sòls i provoquen intensos fenòmens d'erosió i desertificació; l'extensió de grans àrees de monocultiu redueix la diversitat paisatgística i, per tant, la biodiversitat local; l'expansió dels regadius junt a uns sistemes de reg que no es preocupen per l'estalvi d'aigua, depenen de l'embassament i la canalització d'importants cabals d'aigua tot afectant els ecosistemes fluvials. A escala planetària, la dependència dels combustibles fòssils per a la producció industrial d'aliments arriba fins a tal extrem que es calcula que es necessiten 10 unitats d'energia, fonamentalment provinent del petroli, per produir cada unitat d'energia continguda als aliments (GRAIN et. al., 2009). Dit d'una altra manera: **l'agricultura**

i la ramaderia industrial són les responsables del 22% de les emissions de gasos d'efecte hivernacle (IPCC, 2007).

Un dels impactes ambientals destacables de la moderna producció agrària és la generació de residus. Tan sols els envasos de productes fitosanitaris van representar l'any 2008 un total de 6.000 tones de residus en el conjunt de l'Estat espanyol. Per altra banda, l'augment lent però sostingut que està experimentant l'agricultura sota plàstic des de mitjans de la dècada de 1990 està provocant un augment important dels residus derivats de l'activitat productiva agrària (hivernacles, encoixinats, etc.). L'any 2007 s'estimava que el conjunt de l'agricultura a l'Estat espanyol generà 327.810 tones de residus dels quals un 54% eren polietilens i un 36% PVC.

Però, sens dubte, la generació de residus més important es troba relacionada amb la distribució i la comercialització dels aliments. Es calcula que entre els anys 1993 i 2005 els residus d'envasos lleugers de begudes i aliments van augmentar en un 70%, fins arribar a suposar, l'any 2005, 356.000 tones (117.000 tones d'envasos d'aliments i 239.000 tones d'envasos de begudes), la meitat dels residus lleugers generats a Catalunya (CADS, 2009). Una veritable muntanya de brics, llaunes i plàstics causada per l'increment del consum d'aliments preparats, l'augment de la demanda d'aliments precuinats per part de l'hostaleria i els càterings, o per la presència creixent a les grans superfícies comercials de productes congelats, preparats i precuinats (pizzes, sopes, cremes...), els quals han experimentat creixements que ronden un 10% anual (CADS, 2009).

[Publicitat alimentària i hàbits de consum]

Com hem vist en els dos punts anteriors, les actuals pautes de consum alimentari generen diverses afeccions cròniques en la nostra salut i greus impactes ambientals. Uns patrons alimentaris que guarden molt poca relació amb la forma com s'ha alimentat la població catalana fins a dates ben recents.

Podríem identificar diverses causes que explicarien la generalització d'uns hàbits alimentaris tan controvertits. En una època en que el ritme de vida cada cop està més accelerat, pràcticament no queda temps per a cuinar. La incorporació de la dona al món laboral i la progressiva desaparició de la figura de la mestressa de casa que cuina per a tota la família, ha jugat un paper important en aquest canvi d'hàbits. L'aparició de nous sistemes de conservació dels aliments, també hi ha contribuït, però no pot oblidar-se un factor que influeix de manera significativa en la nostra tria a l'hora de decidir què ens

portem a la boca: la publicitat.

El 19'6% de la inversió privada en publicitat a l'Estat espanyol corresponia a publicitat relacionada amb l'àmbit alimentari (aliments, begudes, distribució i restauració), superant a sectors com l'automoció o el de la bellesa i higiene (Infoadex, 2009). Així doncs, la tasca "pedagògica" de les grans empreses alimentàries i comercialitzadores és intensa i constant.

El discurs que té més pes en la publicitat alimentària, i que per tant més condiciona la percepció social de l'alimentació i els nostres hàbits alimentaris, és el pseudo-científic. Un tipus d'argumentari vinculat a qüestions nutricionals i de salut que, precisament, es caracteritza per la seva manca de rigor científic. Fins i tot la pròpia Comissió Europea reconeix la recurrència a imatges i missatges d'aparença mèdica i sanitària sense que existeixi prèviament un estudi tècnic o científic contrastat que ho avaluï (Díaz Rojo, 2003).

Altres discursos importants en la publicitat alimentària són el discurs gastronòmic, centrat en reclams com el gust tradicional, la qualitat o la textura de l'aliment; el discurs social, en el qual l'aliment es converteix en un símbol d'amistat, de trobada i de pertinença social a un grup determinat que implica cert estatus; o bé el discurs estètic, que relaciona l'alimentació amb la bellesa i la salut.

Menció a part mereix la publicitat alimentària destinada al públic infantil, que generalment exalta patrons d'alimentació poc saludables pels nens i les nenes, utilitza les promocions i els regals com a esquer, i es basa en missatges relacionats amb la diversió, l'aventura o l'energia dels aliments (Gonzalez-Díaz, 2005).

Per últim trobem un element recurrent en la publicitat alimentària. Un reclam que, per cert, sol acompanyar els que s'acaben d'esmentar, i que en bona mesura explica la difícil situació que viu el sector agrari: el reclam del preu.

Amb els aliments succeeix quelcom que no passa amb altres productes com els cotxes, la roba o els electrodomèstics, i és que molt sovint **l'única característica del producte que interessa al consumidor és el preu**. Sense tenir en compte cap altre factor. Campanyes com la dels *Menús por un euro al día* de Carrefour són paradigmàtiques d'un model de consum basat en el profund desconeixement i, sovint, en la total indiferència envers la procedència i el procés de producció d'un producte que resulta escandalosament barat.

Sens dubte, el fet que la majoria dels consumidors occidentals considerin normal el fet que el menjar sigui tan barat, és un dels principals reptes que enfronta el treball de construcció de la Sobirania Alimentària als països desenvolupats.

[Relacions de gènere justes]

Per tancar aquest repàs a l'estat actual del sistema alimentari català, cal parar especial atenció a la situació d'injustícia en què es desenvolupen les relacions de gènere en el sector agrari.

La tradicional divisió de rols al món rural en la qual la dona s'ocupa de les tasques de la llar i l'home del treball a l'explotació familiar, és tan sols teòrica. A la pràctica, la dona, a banda d'ocupar-se de les feines de la casa, ha hagut de treballar també a l'explotació familiar, tot i que molt sovint sense estar donada d'alta a la Seguretat Social i sense percebre un salari (García Sanz, 2009).

Per aquest motiu, una de les principals característiques de la feina de les dones que viuen en l'àmbit rural ha estat i continua sent la seva invisibilitat. Les estadístiques oficials escamotegen sistemàticament el treball que aporten les dones al conjunt del sector agroalimentari ja que en moltes ocasions aquestes realitzen feines temporals, no són assalariades fixes o bé treballen en economies submergides. Malgrat aquest important biaix, les dades parlen per sí soles. El Cens Agrari Català del 2005 reflecteix que unes 52.000 dones treballaven en explotacions agràries (un 36% de les persones vinculades al sector agrari), però **tan sols un 19% dels titulars d'explotació i un 12,5% dels caps d'explotació eren dones** (Idescat, 2005). Per contra, el 80% de les persones donades d'alta com a "cònjuge" eren dones, fet que no les reconeix com a treballadores de ple dret.

Aquell mateix any, un 66% de les dones pageses catalanes adscrites a la Seguretat Social tenien més de 50 anys, front al 44% en el cas dels homes; dades que indiquen que les pageses catalanes estan encara més envellides que els pagesos. Per altra banda, les estadístiques mostren com les dones titulars d'explotació ho són normalment de les finques amb menor superfície (Comissió Europea, 2000).

Pel què fa a la implicació en les organitzacions socials i sindicals del món rural, malgrat que és freqüent la participació de les dones en les organitzacions pageses i en col·lectius socials, el fet de viure en un entorn fortament masculinitzat i no ser reconegudes com a agents actius dins de les explotacions agràries, a banda d'haver d'encarar cada dia una doble jornada laboral (la de l'àmbit productiu i la del domèstic), provoca que les pageses catalanes participin poc en els espais de representació dels sindicats o de les cooperatives agràries. A les darreres eleccions de representants a les cambres agràries catalanes (2007), s'observa que només un 11,5% de les persones candidates eren dones, i aquest percentatge és encara més baix en els òrgans de govern dels sindicats i les cooperatives agràries (Francès i Perxacs, 2003).

Aquest panorama tan descoratjador es veu suavitzat en el sector de la producció agrària ecològica, en el que el 26% de les persones titulars d'explotació són dones (lleugerament superior al 19% de l'agricultura convencional). Per altra banda, cal tenir en compte que el paper de les dones és important en les petites experiències agroecològiques que no estan inscrites al CCPAE i que es troben més vinculades al moviment social per la Sobirania Alimentària. Un moviment on les dones, incloses algunes pageses, tenen una participació activa, un paper rellevant en determinats casos i una major visibilitat que en les organitzacions polítiques i sindicals tradicionals.

³ Les estadístiques del Departament d'Agricultura i les del Ministerio de Agricultura no es posen d'acord en la superfície total de transgènics cultivada a Catalunya. Segons el Departament d'Agricultura de la Generalitat, l'any 2009 el 51,15% del blat de moro cultivat a Catalunya era transgènic. Per al Ministerio, un 71,87%. Un ball de xifres que reflexa la manca de control d'una producció sobre la que planen tants dubtes en quant a seguretat sanitària i ambiental.

⁴ Part del blat importat es destina a l'alimentació humana, però la resta de productes es dediquen exclusivament a la producció de pinsos.

El sistema alimentari català ha evolucionat fins a una situació molt allunyada de la Sobirania Alimentària. El model agroindustrial i la lògica del capitalisme han colonitzat tota la cadena alimentària, des de la producció fins al consum, i Catalunya s'ha convertit en un model de referència per a tots els defensors de la modernització agrària com a estratègia per mantenir la competitivitat en els mercats internacionals.

Ahora, però, les iniciatives col·lectives de crítica i de proposta d'alternatives a l'actual sistema alimentari sorgides en el territori català, molt sovint també han esdevingut una referència a nivell estatal. Catalunya fou pionera en l'agricultura ecològica, aquí sorgí la primera associació de promoció i assessorament tècnic en producció ecològica, la primera cooperativa de consum o el primer sistema de certificació d'aliments ecològics. Posteriorment, l'adopció dels postulats teòrics de l'Agroecologia per part de diversos col·lectius socials engendrà un moviment social força més vigorós que a altres zones,

i actualment, el moviment català per la Sobirania Alimentària és un dels més dinàmics de l'Estat.

L'elevat nombre de grups i cooperatives de consum, així com la proliferació de xarxes de petits pagesos i pageses agroecològics, la coordinació entre algunes ONG que dediquen part de la seva activitat a treballar en l'àmbit local, la creació de diversos bancs de llavors autogestionats o l'existència d'un moviment anti-transgènic que es manté actiu des de fa més d'una dècada, són algunes de les peculiaritats que converteixen Catalunya en un dels territoris del món desenvolupat on les propostes de la Sobirania Alimentària han tingut més ressò.

Antecedents

La història del moviment català per la Sobirania Alimentària es remunta als anys 1970 i 1980, però no fou fins a les acaballes de la dècada dels 1990 quan comença a gestar-se la configuració de l'actual moviment.

Probablement, l'aparició de l'agricultura ecològica a Catalunya està vinculada als primers grups de neorurals que a principis dels 1970 s'instal·laren en nuclis de muntanya de la província de Barcelona. La primera associació vinculada a l'agricultura ecològica, Vida Sana, fou creada l'any 1974, coincidint amb l'aparició de les primeres finques ecològiques (per exemple, Cal Valls neix l'any 1979) i el primer grup de consumidors i consumidoras d'aliments ecològics (El Brot, Reus, 1979). L'any 1983 sorgeix el primer espai de coordinació entre productors, consumidors i tècnics en producció agrària ecològica, la Coordinadora d'Agricultura Ecològica, i poc després es constitueixen legalment les primeres cooperatives de consum d'aliments ecològics (El Brot, 1987 i El Rebost, Girona, 1988), i s'inaugura el primer centre de formació on s'impartien cursos d'agricultura ecològica (Escola Agrària de Manresa, 1989).

Al llarg de la dècada dels 90 el sector ecològic creix de forma considerable i aconsegueix el reconeixement de l'administració (el CCPAE es crea l'any 1994). És en aquest moment quan s'inicia la deriva de bona part del sector cap a una agricultura ecològica integrada a la lògica capitalista, tot trencant el nexa que fins aleshores l'havia vinculat a una sèrie de qüestions socials i de transformació integral de l'estil de vida.

Per altra banda, però, també segueixen apareixent noves experiències de producció i de consum ecològic que recullen l'herència dels

primers anys i que contribuïrien de forma important a l'eclosió del futur moviment agroecològic i per la Sobirania Alimentària. L'any 1994 es crea la Cooperativa de consum Germinal (que actualment compta amb 5 centres d'activitat), i el Comitè de suport al MST (Movimento dos Sem Terra, Brasil), grup que des de finals dels 90 impulsa la celebració anual a Catalunya del 17 d'abril, dia internacional de la lluita pagesa. Dos anys més tard entren en escena dos actors importants en l'actual moviment: el Centre de Recursos i Informació per al Consum (CRIC) que a partir de l'any 2002 edita la Revista Opcions, i la Xarxa de Consum Solidari (XCS), un dels actors més actius i amb més projecció pública de l'actual moviment.

L'any 1998, es crea la Coordinadora Catalana d'Organitzacions de Consumidors de Productes Ecològics Ecoconsum, i es constitueix Ecollavors (Garrotxa), el primer banc de llavors autogestionari català. L'any següent l'Associació Amics de l'Escola Agrària de Manresa publica el primer número de la Revista Agrocultura, i per altra banda, tenen lloc les primeres mobilitzacions contra l'agricultura transgènica coincidint amb el pas per Catalunya de la Caravana Intercontinental contra els transgènics i per la Sobirania Alimentària, organitzada per l'Acció Global dels Pobles i l'Associació de Camperols de l'Estat de Karnataka de l'Índia.

L'emergència del moviment català per la Sobirania Alimentària

El moviment social articulat al voltant de les propostes agroecològiques i del reclam de la Sobirania Alimentària està integrat per col·lectius i iniciatives que podem identificar amb diferents àmbits d'actuació. Tot seguit presentem una breu descripció de l'evolució recent i de l'actual situació de les diferents vessants d'aquest moviment social.

Al llarg dels últims deu anys, el nombre de cooperatives i grups de consum ecològic, així com el de cistelles o unitats familiars implicades en aquest model de relació directa entre la producció i el consum, ha augmentat de forma exponencial, i actualment s'estima que existeixen més de 130 organitzacions de consum d'aliments ecològics que reunirien més de 4.000 unitats familiars (La Repera, 2010). El consum organitzat d'aliments ecològics és el sector que representa el contingent humà més nombrós del moviment agroecològic català⁵. Ara bé, el seu paper en la dinamització del moviment és francament marginal. Aquest fet obre un difícil i interessant debat: el

consum ecològic organitzat en grups de consum representa, pel fet de ser “organitzat”, un consum veritablement crític, conscient i transformador? És evident que moltes de les persones més actives en el moviment social per la Sobirania Alimentària participen en grups de consum, però són una petita minoria de les **12.000 persones que consumeixen aliments ecològics a través d'aquests grups** (La Repera 2010). En aquest punt ens trobem davant d'una de les potencialitats i, alhora, una de les debilitats més rellevants del moviment: una munió de gent que consumeix productes ecològics a través d'estructures assembleàries i autogestionades però que rarament participen activament en la dinamització de les activitats de caire més polític.

Pel que fa a l'àmbit productiu, una clara limitació a l'hora d'avaluar la importància i l'evolució dels projectes catalans de producció agroecològica és la manca de dades i estudis sobre la qüestió. A Catalunya existeix actualment un dinàmic moviment d'experiències agroecològiques de producció d'aliments que vinculen la seva activitat productiva a una distribució a través de circuits curts, l'establiment d'aliances amb altres petits/es pagesos/es i una certificació basada més aviat en la confiança i el coneixement mutu que no pas en un segell públic o privat.

Aquestes experiències, però, són minoritàries en el sector de la producció agrària ecològica catalana. Gran part del creixement que ha viscut el sector ecològic està protagonitzat per projectes productius que no es consideren afins als plantejaments del moviment i que reprodueixen la lògica econòmica de l'agricultura convencional: produccions a gran escala, tecnificació de les explotacions, exportació dels productes, competitivitat, beneficis monetaris com a principal objectiu, etc.

En qüestió de pocs anys el món de la producció agrària ecològica ha deixat de ser un terreny exclusiu d'ecologistes refractaris per a convertir-se en **un dels sectors econòmics amb majors projeccions de futur i amb una de les taxes de creixement més elevades**. El mercat intern ha augmentat de forma considerable i els canals de distribució i comercialització es diversifiquen i multipliquen. És per això que diverses empreses agràries de mitjana dimensió comencen a convertir-se a l'ecològic. Cada cop són més els empresaris agraris que veuen la producció ecològica com un nínxol de mercat que pot fer viables les seves explotacions.

Davant d'aquest escenari, una de les poques opcions que tenen a l'abast els productors ecològics més petits és la de crear xarxes de suport mutu i cooperació. Un bon exemple d'aquest tipus de coor-

dinadores entre petits productors ecològics el trobem en les Associacions de Defensa Vegetal ecològiques, que a banda de compartir l'assessorament d'un tècnic (gràcies al finançament del Departament d'Agricultura), compren certs béns de producció i comercialitzen els seus productes de forma conjunta. A banda de les 5 ADV ecològiques, en pocs anys han aparegut un bon grapat de xarxes de petits pagesos i pageses ecològiques, que mica en mica van definint un model organitzatiu que pot esdevenir clau per al manteniment de la producció agroecològica tal i com s'entén des del paradigma de la Sobirania Alimentària.

Un dels aspectes més importants i alhora més problemàtics en la producció agroecològica és el de la dificultat per obtenir un material vegetal (llavors i planter) apropiat. La pèrdua quasi total de la diversitat cultivada és una de les conseqüències més dramàtiques de la industrialització de les activitats agràries, doncs l'enorme patrimoni genètic acumulat al llarg dels segles, adaptat a les condicions ambientals locals, ha quedat pràcticament extingit.

La creació de bancs de llavors autogestionats per grups de petits pagesos o bé per col·lectius de recerca i formació, suposen un petit gra de sorra en la recuperació d'aquesta riquesa cultural i genètica, però l'impacte que tenen en el conjunt de l'agricultura catalana és quasi inapreciable. La creació de la Xarxa Catalana de Graners (2004) suposa un pas endavant en la consolidació d'aquests projectes de recuperació i conservació de l'agrobiodiversitat, però els escassos recursos dels que disposen i la greu situació en què es troben les varietats locals, no permeten ser gaire optimistes. Així mateix, l'aparició de les primeres empreses de producció de llavor i planter ecològics, confirma l'interès creixent en aquestes varietats, però de moment no ha suposat una millora substancial de la situació de l'agrobiodiversitat catalana.

Amb el tombant de segle es produí un dels fets més rellevants en la constitució de l'actual moviment per la Sobirania Alimentària: l'apropament i la interacció entre els sectors més polititzats de la producció i el consum ecològics i algunes associacions i ONG catalanes les quals, alhora que acompanyaven lluites camperoles del Sud, començaren a fer sensibilització i acció política a Catalunya. Diverses associacions i ONG com Veterinaris sense Fronteres, la Xarxa de Consum Solidari, Enginyeria Sense Fronteres o Entrepobles, des de finals dels 90, fruit del seu treball amb organitzacions camperoles del sud integrants de la Vía Campesina, van començar a assumir plenament l'objectiu polític de la Sobirania Alimentària. Aquest camí les

dugué a replantejar-se tant les estratègies de cooperació amb el Sud com la manera de fer sensibilització en l'àmbit català i, finalment, les portà a apostar decididament per l'acostament als col·lectius de base i la participació activa en el moviment social emergent.

D'entre les moltes iniciatives realitzades des de llavors, pot destacar-se que l'any 2002, les organitzacions esmentades van promoure que la Federació Catalana d'ONG per al Desenvolupament (FCONGD) endegués la Campanya per la Sobirania Alimentària dels Pobles. Un any més tard s'aconseguí que l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament obrís una línia de treball estratègica sobre Sobirania Alimentària en el marc de la qual va signar un acord de col·laboració amb Via Campesina. El mateix 2003, algunes d'aquestes ONG iniciaren la campanya Prou OMC!, coincidint amb la Cinquena Conferència Ministerial de l'OMC a Cancún. Una campanya que es reprengué l'any 2005 amb motiu de la sisena reunió ministerial de l'OMC a Hong Kong. Aquell mateix any, juntament amb l'Observatori del Deute en la Globalització, crearen "No et mengis el món", una eina al servei de xarxes i moviments socials amb dues funcions bàsiques: generar materials sobre diferents temes que relacionen la Sobirania Alimentària, les qüestions de gènere i el deute ecològic; i crear, alimentar i/o formar part d'espais d'activisme i xarxes de diferents col·lectius que comparteixen visions i objectius⁶.

L'any 2008 es constitueix el Grup de treball contra els petroaliments, el qual s'encarregaria de promoure la celebració a Catalunya de la I Setmana estatal de lluita contra els transgènics i per la Sobirania Alimentària, l'abril del 2009⁷.

Una de les feines ineludibles en qualsevol col·lectiu social és la de divulgar les seves crítiques i les seves propostes a través de la sensibilització i la formació. En el cas dels col·lectius que formen el moviment català per la Sobirania Alimentària també és així. Els pagesos agroecològics sovint es converteixen en "pedagogs" de consumidors neòfits i de pagesos poc conscienciats; les ONG dediquen bona part del seu treball a crear eines de formació i sensibilització; i els consumidors ecològics organitzats sovint acaben esdevenint formadors dels nous membres del grup i d'aquelles persones que s'interessen en els aliments ecològics.

Ara bé, hi ha una sèrie d'experiències que tenen com a objectiu prioritari la feina d'educació i formació. Una d'aquestes experiències serien els horts escolars. Una eina pedagògica que no tan sols serveix per transmetre coneixements agraris o alimentaris, sinó que permet abordar aspectes tan diversos com el treball en equip, l'estudi de les

ciències naturals o la responsabilitat i el compromís. Els horts escolars estan proliferant arreu del territori però la manca de registres exhaustius no permet valorar fins a quin punt s'ha estès aquest recurs per les escoles catalanes.

En l'altre extrem del cicle formatiu reglat, les universitats, els col·lectius d'estudiants creats per a divulgar les propostes de l'agroecologia cobreixen, en part, l'absència d'aquestes qüestions en els currículums acadèmics. Exceptuant un parell de centres de formació professional agrària (Manresa i Reus), i alguna assignatura optativa en dues facultats d'agronomia (UdLL, UPC) i en la de veterinària (UAB), pot afirmar-se que la producció agrària ecològica brilla per la seva absència en els programes formatius oficials.

Però de ben segur, els projectes educatius relacionats amb l'agroecologia i la Sobirania Alimentària que més embranzida tenen actualment són els Menjadors Escolars Ecològics. Un tipus d'experiència on la vessant pedagògica corre paral·lela a l'objectiu pràctic d'abastir els menjadors escolars amb productes ecològics produïts per pagesos/es dels voltants. Es tracta de projectes que permeten abordar les qüestions agràries i alimentàries a l'aula, que garanteixen una dieta sana i equilibrada als alumnes i mestres, i que suposen un canal de distribució força fiable per als pagesos. Tot i així, no és gens senzill posar en marxa i gestionar aquest tipus de projectes. Els problemes de planificació, gestió i coordinació de les produccions, així com les traves legals-administratives, sovint s'afegeixen als prejudicis i les desconfiances de mares i pares, mestres, equips directius, cuineres i alumnes. És per aquest motiu que l'any 2007 es creà la Taula de treball per a l'alimentació escolar ecològica, un espai de treball col·lectiu força representatiu que promou la creació de menjadors escolars ecològics des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària. L'any 2009 es tenien registrats 39 menjadors escolars ecològics (sobre un total de 2.800 escoles), una xifra que va augmentant progressivament però que convida a ser moderadament optimistes, doncs la proporció d'escoles catalanes que compten amb menjador ecològic respecte el total és encara molt reduïda (Taula de Treball d'Alimentació Escolar Ecològica, 2010).

La construcció d'espais de coordinació entre col·lectius que treballen en un mateix àmbit, o l'establiment de xarxes regionals que apleguen diferents tipus d'actors (productors, consumidors, investigadors,...), constitueix un dels trets característics del moviment per la Sobirania Alimentària, tant a escala global com a Catalunya. Al llarg de la trajectòria del moviment català per la Sobirania Alimen-

tària han aparegut diverses xarxes i coordinacions destacables. En l'esfera de la producció podria anomenar-se l'Assemblea de Pagesos i Pageses Ecològiques de Catalunya (2002), la Xarxeta (creada l'any 2008, aplega una vintena d'experiències hortícoles repartides en cinc nodes territorials arreu del país), diverses xarxes a escala comarcal o provincial de pagesos i pageses ecològiques (Gent del Camp, Rebrot Pagès, Pagesos agroecològics de l'Empordà, EcoBages, Tràmec,...), associacions de ramaders ecològics (Eco-ram a les comarques de Girona, associacions comarcals als dos Pallars i l'Alta Ribagorça,...), la xarxa de micro-cerveseries artesanes, o bé la recent creada Apicultors Ecològics Associats (2010).

Per altra banda, les cooperatives i grups de consum creen l'any 1998 l'espai de coordinació Ecoconsum, que a banda de les tasques d'assessorament i recolzament ha mantingut una persona com a representant de les cooperatives de consum ecològiques a la Junta Rectora del CCPAE. L'any 2008 sorgia La Repera, un espai de treball que centra els seus esforços en fomentar l'acostament i la cooperació entre els grups de consum i els projectes productius agroecològics. La seva tasca s'ha traduït fins ara en la celebració de tres trobades força concorregudes (juny 2008, febrer 2009 i abril 2010).

Com ja s'ha comentat, els col·lectius i organitzacions que centren la seva activitat en la vessant política (ONG i altres), han anat impulsant la creació de múltiples espais comuns per tal d'engegar campanyes puntuals o línies de treball a més llarg termini (No et mengis el Món, Prou OMC, Supermercats No Gràcies, Grup de treball sobre Petroaliments, Marxa Mundial de Dones, 17 d'abril,...).

Ara bé, més enllà de les coordinacions que podríem anomenar sectorials o regionals, al llarg de la història del moviment català per la Sobirania Alimentària s'han creat dues xarxes que pretenien integrar el conjunt del moviment sota un mateix paraigües.

A finals de l'any 2002, apareixia la Xarxa Agroecològica de Catalunya. Un espai de trobada, de coordinació i d'acció que va funcionar fins l'any 2006 i que va marcar un abans i un després en la trajectòria del moviment.

L'aparició de la Xarxa Agroecològica va constituir una novetat destacable en l'àmbit dels moviments socials catalans. La confluència d'alguns col·lectius de l'òrbita anticapitalista de Barcelona amb la part més crítica del sector de l'agricultura ecològica, amb ONGD i amb organitzacions agràries, va obrir una via inexplorada⁸.

Tot i no arribar a esdevenir una entitat reconeguda pel món associatiu català, la Xarxa Agroecològica va alimentar processos locals, va posar en contacte gent de diferents àmbits d'arreu del territori, va

possibilitar la coordinació i la realització d'un gran nombre d'actes i accions, va acompanyar la transició agroecològica d'algunes finques, l'aparició de nous projectes productius i d'espais de cooperació i d'aprenentatge col·lectiu que van transcendir la desaparició de la Xarxa.

A finals del 2008, va néixer l'Aliança per la Sobirania Alimentària de Catalunya (ASAC!). Aquesta s'emmarca en una iniciativa d'àmbit estatal que començà a gestar-se al VI Foro por un mundo rural vivo (Andorra de Teruel, 2008). L'Alianza por la Soberanía Alimentaria de los Pueblos té l'ambició d'esperonar la construcció de la Sobirania Alimentària per mitjà de la constitució de grups autònoms de coordinació i de treball als diversos territoris de l'Estat espanyol. Pel que fa a l'ASAC!, a banda d'haver dinamitzat a Catalunya la segona i la tercera edició de la Setmana estatal de lluita contra els transgènics i per la Sobirania Alimentària (abril 2010 i abril 2011), compta amb quatre grups de treball: reforçament local, gènere, polítiques públiques i transgènics agrícoles.

La lluita contra els transgènics agrícoles

Les primeres mobilitzacions catalanes contra els organismes modificats genèticament (OMG) van tenir lloc l'any 1999 en el marc de la Caravana Intercontinental contra els transgènics i per la Sobirania Alimentària. L'any 2003, però, arrel dels primers casos de contaminació genètica de la producció agrària ecològica catalana, es produí el salt qualitatiu que marcà l'origen del moviment anti-transgènic català. Aquests fets van precipitar el naixement de la Plataforma Transgènics Fora! (PTF!), un espai d'acció política ampli i divers que pretenia agrupar les persones i els col·lectius contràries a la introducció dels OMG als camps i a la cadena alimentària del principat.

Entre els anys 2004 i 2006, l'activitat de la PTF! fou realment destacable i contribuí decisivament a situar el conflicte associat als OMG agrícoles al centre del debat públic català. A partir de l'any 2006, la plataforma en tant que espai unitari d'àmbit català queda desdibuixada i tan sols segueixen actius dos grups: l'Assemblea Pagesa de la Noguera, i un grup d'afinitat integrat majoritàriament per persones de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que amb el pas del temps acabaria esdevenint l'actual Col·lectiu Transgènics Fora!.

La ILP per una Catalunya lliure de transgènics

A finals de l'any 2007, l'Assemblea Pagesa va promoure la creació de la Plataforma Som Lo Que Sembrem per tal d'impulsar una Iniciativa Legislativa Popular que culminés amb l'aprovació parlamentària d'una llei catalana sobre transgènics. La proposta de llei contemplava la declaració de Catalunya com a Zona Lliure de Transgènics, la prohibició immediata dels cultius transgènics a Catalunya, l'etiquetatge clar dels aliments que contenen transgènics, i una moratòria al desenvolupament de transgènics a les nostres terres i la investigació dels seus efectes.

Som Lo Que Sembrem aconseguí implicar en aquest procés uns 200 fedataris (persones que acrediten que les signatures s'han recollit seguint el protocol estipulat) i diversos grups locals que, finalment, aconseguiren recollir unes **105.000 signatures de suport a la proposta de llei**. Superat el tràmit de la recollida de signatures, el debat parlamentari sobre la proposta de llei fou vetat pels grups majoritaris (PSC, CIU i PP) el 2 de juliol del 2009, i la ILP quedà avortada abans de ser debatuda pels representants polítics.

Deu anys després de l'incipient emergència del moviment català per la Sobirania Alimentària, el nombre de col·lectius i organitzacions que treballen sota aquest paradigma, així com la diversitat i l'abast de les iniciatives que desenvolupen, permeten afirmar que el moviment s'està consolidant. Ara bé, caldrà fer-ho amb prudència i tenint en compte alguns dels reptes als que s'enfronta el moviment.

Els reptes més destacats de l'actual moviment català per al Sobirania Alimentària serien:

- Manca d'espais i rutines de reflexió sobre la pròpia pràctica i sobre les línies estratègiques a desenvolupar.
- Manca d'acció política per a la Sobirania Alimentària (la lluita contra els transgènics és pràcticament l'única que ha assolit certa continuïtat i incidència al llarg del temps).
- Inexistència d'un actor pagès de referència amb suficient reconeixement i implantació territorial, que tingui la capacitat d'aglutinar les reivindicacions polítiques del conjunt de pagesos i pageses que produeixen des de l'òptica agroecològica.

- Dificultat per apropar-se i unir esforços amb les diferents lluites en defensa del territori i les organitzacions ecologistes que tracten qüestions relacionades amb l'agricultura i l'alimentació des de la vessant territorial.

- Necessitat de seguir valorant la participació i l'aportació diferencial de les dones al moviment. Tot i que les dones han tingut un paper actiu i destacat en els col·lectius i els espais de coordinació i treball en xarxa, més enllà del discurs políticament correcte, en els espais vinculats al moviment per la Sobirania Alimentària resta encara molta feina per fer per tal d'eradicar les injustícies relacionades amb les qüestions de gènere.

Les experiències i les coordinacions que a Catalunya dinamitzen el treball per a construir la Sobirania Alimentària han augmentat i s'han anat consolidant al llarg dels últims deu anys. El reclam de la Sobirania Alimentària comença a ser àmpliament conegut en l'entorn dels moviments socials i a obrir-se un espai en l'opinió pública. Ara bé, la magnitud dels processos econòmics, polítics i culturals als que el moviment tracta d'enfrontar-se, convida a ser humils i posa de manifest que encara queda molta feina per fer. Caldrà seguir acumulant experiències i aglutinant esforços que ens permetin millorar les nostres pràctiques i augmentar la capacitat d'incidència de les nostres propostes. Caldrà seguir recollint, sempre arran de terra, petites llavors que ens permetin sembrar nous camins cap a la Sobirania Alimentària.

- 1959 *Plan de Estabilización Económica*
- 1962 Comença a implementar-se la PAC
- 1964 Creació del Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícola
- 1974 Neixen Unió de Pagesos i Vida Sana
Es crea El Brot a Reus
- 1979 Neix la Coordinadora d'Agricultura Ecològica
- 1983
- 1986 Espanya entra a la CEE
Referèndum de la OTAN
- 1988 Es creen els *Consejos Reguladores de la Agricultura Ecológica*
- 1989 S'aprova la primera normativa europea sobre transgènics
- 1990 Reforma de la PAC (McSharry)
- 1992 Plena aplicació de la PAC a Catalunya
- 1993 Es crea el CCPAE · Conclou la Ronda d'Uruguai del GATT
- 1994 Primera Conferència Ministerial de l'OMC a Singapur
- 1996
- 1998 *Segona Conferència Ministerial de l'OMC a Ginebra*
La Comissió Europea autoritza el conreu de blat de moro transgènic a la UE
Tercera Conferència Ministerial de l'OMC a Seattle
- 1999
- 2000 Reforma de la PAC (Agenda 2000)
- 2001 Quarta Conferència Ministerial de l'OMC a Doha
- 2002 S'aprova la Llei 20/2002 de Seguretat Alimentària a Catalunya · Es crea l'Agència de Seguretat Alimentària de Catalunya
- 2003 Reforma de la PAC (Fishler) · Cinquena Conferència
- 1959 Neixen Unió de Pagesos i Vida Sana
Es crea El Brot a Reus
- 1979 Neix la Coordinadora d'Agricultura Ecològica
- 1983
- 1986 Espanya entra a la CEE
Referèndum de la OTAN
- 1988 Es creen els *Consejos Reguladores de la Agricultura Ecológica*
- 1989 S'aprova la primera normativa europea sobre transgènics
- 1990 Reforma de la PAC (McSharry)
- 1992 Plena aplicació de la PAC a Catalunya
- 1993 Es crea el CCPAE · Conclou la Ronda d'Uruguai del GATT
- 1994 Primera Conferència Ministerial de l'OMC a Singapur
- 1996
- 1998 *Segona Conferència Ministerial de l'OMC a Ginebra*
La Comissió Europea autoritza el conreu de blat de moro transgènic a la UE
Tercera Conferència Ministerial de l'OMC a Seattle
- 1999
- 2000 Reforma de la PAC (Agenda 2000)
- 2001 Quarta Conferència Ministerial de l'OMC a Doha
- 2002 S'aprova la Llei 20/2002 de Seguretat Alimentària a Catalunya · Es crea l'Agència de Seguretat Alimentària de Catalunya
- 2003 Reforma de la PAC (Fishler) · Cinquena Conferència
- 1959 Neix el Centre de Recursos i Informació per al Consum · Neix la Xarxa de Consum Solidari · 19 camperols del MST són assassinats al Brasil · Okupació de Kan Pasqual
- 1998 Neixen Ecoconsum i Ecollavors
- 1999 Passa per Catalunya la *Caravana Intercontinental contra els transgènics i per la Sba*
- 2000 Neix La Kosturica (Vallès Oriental) · Jornades Alimentació i relacions Nord-Sud (Bcn)
- 2001 Jornades *Terra, llavors i dignitat. Els drets dels pobles a la terra en un món globalitzat* · Okupació de Can Masdeu
- 2002 Neix l'Assemblea Pagesa de la Noguera · Neix la Xarxa Agroecològica de Catalunya · La FCONGD inicia la *Campanya per la Sba dels pobles*
- 2003 Neix la Plataforma Transgènics Fora! · Primeres *Jornades sobre Comerç*

- Just i Sba* (Bcn) · Acció d'AP contra un camp experimental de panís transgènic propietat de Pionner (Lleida) · Campanya *Prou OMC* · Neix l'Associació Rurballs al Pallars · Neix Slow Food Catalunya
- 2004**
 Destrucció d'un camp experimental de blat transgènic propietat de l'IRTA (Gimnells, Lleida) · Neix Esporus a Manresa
- 2005**
 Trobada i Manifest de Fraga · Primera Setmana de lluita contra els OMG
 Neix *No et mengis el món* · Es reactiva la Campanya *Prou OMC*
- 2006**
 Publicació de l'informe *L'impossible coexistència* · Tribunal popular sobre la soja (Bcn) · Primer judici a l'estat contra un activista anti-transgènics (Lleida) · Jornades *Transgènics vs Sba* (Bcn) · Es crea l'ADV Ecològica Gent del Camp · Neix L'Era a Manresa · Neix el Centre de Cooperació per al Desenvolupament Rural (Lleida)
- 2007**
 Contaminació genètica del Blat de moro del Queixal · Campanya *Supermercats no, gràcies!* · Segon judici a l'estat contra un activista anti-transgènics (Lleida) · Neix *Som lo que sembrem* · Arrenca la *ILP sobre transgènics* · Neix la *Taula de treball sobre alimentació escolar ecològica*
- 2008**
 I Fòrum Social Català (Bcn) · Neix la PACA (Baix Llobregat) · Arrenquen *Món Empondrà* i el *Mercat mensual agroecològic de Valls* · Jornades *La Repera I* (Bcn) · Jornades *Aprendre a menjar, aprendre a viure. Menjadors Escolars Ecològics* (Bcn) · Neix l'Escola de Pastors (Pallars)
- 2009**
 Jornades *La Repera II* (Anoia) · Ecològistes en Acció Catalunya crea l'Àrea d'Agroecologia · I *Semana estatal de lluita contra els transgènics i per la Sba* · I Manifestació estatal contra els OMG (Saragossa) · Neix *L'Aliança per la Sba dels Pobles - Catalunya* · PSC, CIU i PP tomben la *ILP sobre transgènics* · Campanya *El clima no està en venda* · I Trobada d'Horts Comunitaris Autogestionats (Bcn)
- 2010**
 II Fòrum Social Català (Bcn) · II *Semana estatal de lluita contra els transgènics i per la Sba* · Jornades *La Repera III - VII* · Jornades *sobre Comerç Just i Sba* (Bcn) · Es destrueixen tres camps experimentals d'OMG (Aragó, Catalunya i Extremadura) · ESF publica l'informe *Quan l'om demana peres* · II Jornades *Aprendre a menjar, aprendre a viure. Menjadors Escolars Ecològics* (Tarragona)
- Ministerial de l'OMC a Cancún · El Parlament català aprova la Llei 14/2003 de Qualitat Agroalimentària
- I Congrés Català de la PAE (Mollerussa) · Sisena Conferència Ministerial de l'OMC a Hong Kong
 I Congrés del Món Rural · Es publica el *Llibre blanc de la producció agroalimentària ecològica a Catalunya*
- El Govern català aprova el Programa de Desenvolupament Rural 2007_2013
- El Govern aprova el Pla d'Acció per a l'alimentació i l'agricultura ecològiques 2008-2012 · Reforma de la PAC (revisió mèdica)
- Entra en vigor el Reqlament (CE) 834/2007 sobre PAE · Setena Conferència Ministerial de l'OMC a Ginebra
- La CE autoritza el conreu d'una patata transgènica propietat de BASF

⁵ Tot i que no es disposa de dades concretes, sembla que la majoria de les integrants d'aquests grups de consum són dones.

⁶ Veure www.noetmengiselmon.org

⁷ Grup de treball integrat per l'Observatori del Deute en la Globalització, Entrepobles, Transgènics Fora!, Som Lo Que Sembrem, Enginyeria Sense Fronteres, Educació per a l'Acció Crítica, Èntesa pel decreixement, Supermercats no gràcies! i Ecologistes en Acció Catalunya.

⁸ Per més informació sobre la Xarxa Agroecològica de Catalunya: Los pies en la tierra, hacia un movimiento social agroecológico. Autoria col·lectiva, Editorial Virus, 2006

Bibliografia

- Aldomà Buixadé, I., 2009. *La incidència de la PAC*. Grup de Geografia Local. Universitat de Lleida.
- Arqués J. i Fontcuberta M., 2006. *Plaguicides en els aliments*. Agència de Salut Pública de Barcelona: 7-8.
- Benelbas Tapiero, L., 1981. *Economia agrària de Catalunya. Anàlisi del canvi de l'agricultura catalana, 1960-1975*, Barcelona, 1981, a Morelló, N., 2004
- Centre d'Estudis d'Opinió, TNS-Demoscopia, 2009. *Baròmetre de percepció i consum dels aliments Ecològics Pla d'Acció per a l'Alimentació i l'Agricultura Ecològiques 2008-2012. Informe de Resultats 2008*.
- Cerrillo, A., 2006. *Casi todo el pienso animal español lleva soja transgénica*. La Vanguardia, 9 de maig.
- Comissió Europea, 2000. *Participación de las mujeres en el desarrollo rural. Un futuro cierto para la Europa rural*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees. Luxemburg.
- Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya (CADS), 2009. *La Prevenció de residus municipals: un repte per a Catalunya*. Generalitat de Catalunya.
- Cussó i Garrabou, 2007. *La transición nutricional en la España contemporánea: las variaciones en el consumo de pan, patatas y legumbres*. Revista de la Asociación Española de Historia Económica, 7.
- Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, Agència de Protecció de la Salut, Agència de Salut Pública de Barcelona i Agència Catalana de Seguretat Alimentària, 2009. *La vigilància i el control de plaguicides en productes alimentaris i pinsos d'origen vegetal i animal a Catalunya*.
- Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, 2006. *Pla Integral per a la promoció de la salut mitjançant l'activitat física i l'alimentació saludable*.
- Díaz Rojo, J.A., 2003. *Lenguaje y reclamos de salud en la publicidad de*

los alimentos. Revista Anàlisi, 30: 217-224.

ETCgroup, 2008. *El cartel de la Soberanía alimentaria*. Comunicat 97, gener.

FAO, 2010. *El estado de la inseguridad alimentaria en el mundo 2010*.

FEGA (Fondo Español de Garantía Agraria), 2006. Informe de actividad 2005: campaña 2004-2005.

Francès, G. i Perxacs, H., 2003. *Gènere, agricultura i representació de les dones en les cooperatives agràries de Catalunya*. Col·lecció Dona i Societat. Estudis, 12. Institut Català de la Dona i Dones de la Unió de Pagesos. Barcelona.

García Pascual, F., 1995. *Ganadería, agroindustria y territorio. El desarrollo de la ganadería industrial en Cataluña en el siglo XX*, tesis doctoral, Universitat de Lleida.

García Sanz, B., 2009. *Ocupación y renta de las mujeres en el mundo rural. Agricultura Familiar en España. Mujeres en la actividad agraria y el mundo rural. Un camino de progreso e igualdad*, pp. 142-152

Garrabou, R., 2006. *L'herència històrica: la fi del món pagès i el futur problemàtic de l'agricultura industrialitzada*. Història Agrària dels Països Catalans volum IV, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació.

González Díaz, C., 2008. *La categoría de producto y el mensaje transmitido en la publicidad infantil de alimentos*. Revista Latina de Comunicación Social, 63: 480-491.

GRAIN, 2008. *Las corporaciones siguen especulando con el hambre*.

GRAIN, Entrepueblos, *No te comas el mundo*, Observatori del Deute en la Globalització, Xarxa de Consum Solidari, Veterinarios sin Fronteras, 2009. *Cocinando el planeta. Hechos, cifras y propuestas sobre cambio climático y sistema alimentario global*.

Idescat (Institut d'Estadístiques de Catalunya), 2010. Economia, Sector Exterior.

Idescat (Institut d'Estadístiques de Catalunya), 2010. Secció Informació Monogràfica: Duanes.

Idescat (Institut d'Estadístiques de Catalunya), 2005. Ma d'obra a les explotacions.

Infoadex, 2009. Informes de publicidad en España.

Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007. *Agriculture in Climate Change 2007*. Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.

Llena, J., 2010. *Nous temps, més agricultura. L'agroalimentació, un sector estratègic per Catalunya*. Intervenció del conseller al Fòrum Europa. Tribuna Catalunya.

Majoral, R., 2006. *De la Guerra Civil a la Unió Europea*. Història Agrària dels Països Catalans volum IV, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació.

Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, 2010. Fondo Español de Garantía Agraria: Consulta de beneficiarios de ayudas de la PAC.

Montagut, X., Vivas, E., 2007. *Supermercados, no gracias. Grandes cadenas de distribución: impactos y alternativas*. Antrazyt, Icaria (ed).

Morelló, N., 2004. *Treball i immigració a l'agricultura lleidatana: entre l'exclusió social i el règim disciplinari*. Treball Acadèmic Dirigit, Universitat de Lleida.

Naredo, J.M., 1981. La agricultura española en el desarrollo económico. A Carballo, Temprano i Satín, *Crecimiento económico y crisis estructural en España (1959-1980)*, Akal.

Naredo, J.M., *La evolución de la agricultura en España (1.940-2.000)*, Universidad de Granada, 2004

National Cancer Institute, EEUU.

Pujol, J., Fernández, L., 2001. Las sendas del cambio tecnológico en

la agricultura española contemporánea.
www.recercat.net

Repera, La, 2010. Base de dades de cooperatives de consum a Catalunya.

Rosset, P., De Grassi, A., 2003. *A New Green Revolution for Africa? Myths and Realities of Agriculture, Technology and Development*. Oakland: Food First Books.

Serra-Majem LL., Ribas-Barba L., Salvador G., Serra J., Castells C., Cabezas C. i Plasencia A., 2007. *Compliance with dietary guidelines in the Catalan population: basis for a nutrition policy at the regional level (the PAAS strategy)*. Public Health Nutrition, 10(11A): 1406-1414

Silveira Rodríguez., M.B., Monereo Megías, S., Molina Baena, B., 2003. *Alimentos funcionales y nutrición óptima. ¿Cerca o lejos?* Revista Española de Salud Pública, 77(3): 317-331

Taula de Treball d'Alimentació Escolar Ecològica, 2010. *A Taula! Manual per a la introducció d'aliments ecològics a les escoles*. Direcció General d'Agricultura i Ramaderia, Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural de la Generalitat de Catalunya.

Trepat, E., Vilaseca, A., 2008. *No diguis blat... La memòria del món rural*. Fundació del Món Rural.

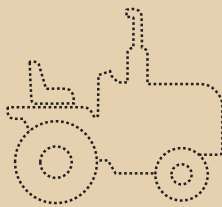
Unió de Pagesos, 2008. Annex de la ponència sobre política agrària del X Congrés de la UP

Windfuhr, M. i Jonsen, J., *Soberanía Alimentaria: Hacia la democracia en sistemas alimentarios locales*, FIAN-Internacional, 2005

Nota: Les referències bibliogràfiques que apareixen incompletes pertànyen a llocs web de fàcil accés

El contingut d'aquest llibre és un extracte de
l'informe "Arran de terra. Indicadors participatius
de Sobirania Alimentària a Catalunya"
el·laborat per l'Institut d'Economia Ecològica i Ecologia Política
a encàrrec d'Entrepobles.
Per consultar i descarregar l'informe complet consulteu:

www.iecep.org/sobirania-alimentaria

1946
3 tractors a Catalunya

1999
59.396 tractors a Catalunya

Font: Majoral (2006)

Amb el suport de:
Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència.
Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament